

MIETINTÖJÄ JA LAUSUNTOJA
BETÄNKANDEN OCH UTLÅTANDEN

13
2018

Lapsenhuoltolain uudistus

Lausuntotiivistelmä työryhmämietinnöstä

Mietintöjä ja lausuntoja 13/2018

Lapsenhuoltolain uudistus

Lausuntotiivistelmä työryhmämietinnöstä

Oikeusministeriö
ISBN PDF: 978-952-259-689-5
Helsinki 2018

Kuvailulehti

Julkaisija	Oikeusministeriö	1.6.2018	
Tekijät	Outi Kemppainen Laura Määttänen		
Julkaisun nimi	Lapsenhuoltolain uudistus Lausuntotiivistelmä työryhmämietinnöstä		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Oikeusministeriön julkaisu 13/2018		
Diaari/hankenumero	31/41/2015	Teema	Mietintöjä ja lausuntoja
ISBN PDF	978-952-259-689-5	ISSN PDF	1798-7105
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-689-5		
Sivumäärä	62	Kieli	suomi
Asiasanat	perheoikeus, lapsen huolto, tapaamisoikeus, oikeudenkäynti		
Tiivistelmä Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain uudistamista pohtineen työryhmän mietintö luovutettiin oikeusministeriölle 29.9.2017 (OM Mietintöjä ja lausuntoja 47/2017). Mietinnöstä pyydettiin lausuntoja 1.12.2017 mennessä. Oikeusministeriö vastaanotti yhteensä 87 lausuntoa. Lausuntopalaute oli hyvin myönteistä. Ehdotuksia pidettiin pääosin kannatettavina. Lausunnoissa suhtauduttiin myönteisesti huoltajien oikeuksien ja velvollisuuksien täsmentämiseen sekä mahdollisuuteen sopia asioista nykyistä laajemmin sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella. Myös lapsen osallistumisen vahvistamista pidettiin tarpeellisena. Mietinnössä ehdotettiin, että lapselle voitaisiin vahvistaa oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä. Lähes kaikki lausunnonantajat kannattivat tällaista mahdollisuutta. Säännöksen soveltamisalasta esitettiin kuitenkin erisuuntaisia näkemyksiä. Ehdotukset selvästi perusteettoman hakemuksen hylkäämisestä kirjallisessa menettelyssä ja uhkasakon asettamisesta tapaamisoikeutta koskevaan päätökseen saivat enimmäkseen kannatusta. Päätöksen tai sopimuksen muuttamiskynnyksen korottamiseen liittyen tuotiin esiin mm. huoli siitä, että sääntelyn myötä sopimukseen ei uskallettaisi sitoutua.			
Kustantaja	Oikeusministeriö		
Julkaisun myynti/jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Justitieministeriet	1.6.2018	
Författare	Outi Kemppainen Laura Määttänen		
Publikationens titel	Revidering av lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt Sammandrag av utlåtandena om arbetsgruppsbetänkandet		
Publikationsseriens namn och nummer	Justitieministeriets publikation 13/2018		
Diarie- /projektnummer	31/41/2015	Tema	Betänkanden och utlåtanden
ISBN PDF	978-952-259-689-5	ISSN PDF	1798-7105
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-689-5		
Sidantal	62	Språk	finska
Nyckelord	familjerätt, vårdnad om barn, umgängesrätt, rättegång		
Referat	<p>Arbetsgruppen som utrett behovet att revidera lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt överlämnade sitt betänkande till justitieministeriet den 29 september 2017 (Justitieministeriets betänkanden och utlåtanden 47/2017).</p> <p>Remisstiden gick ut den 1 december 2017 och totalt 87 utlåtanden lämnades in. Remissinstanserna förhöll sig mycket positivt till betänkandet. Det ansågs att förslagen i huvudsak kan understödhas.</p> <p>I remissvaren förhöll man sig positivt till förslaget om att precisera vårdnadshavarnas rättigheter och skyldigheter samt ge möjlighet att i större utsträckning än för närvarande komma överens om ärenden genom ett avtal som fastställs av socialnämnden. Också förslaget om att öka barnets möjligheter att delta understöddes.</p> <p>I betänkandet föreslogs att det för barnet kan fastställas rätt att träffa en person som står barnet särskilt nära. Nästan alla av remissinstanserna understödde denna möjlighet. Remissinstanserna hade dock olika åsikter om bestämmelsers tillämpningsområde.</p> <p>Största delen av remissinstanserna understödde möjligheten att avslå uppenbart ogrundade ansökan i ett skriftligt förfarande och förena ett beslut som gäller umgängesrätt med vite. I fråga om förslaget att höja tröskeln för ändring av ett beslut eller ett avtal framfördes en oro för att man till följd av regleringen inte vågar förbinda sig till avtal.</p>		
Förläggare	Justitieministeriet		
Beställningar/ distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Sisältö

1	Johdanto	9
2	Yhteenveto	11
3	Lausuntojen kannanotot asiakohdittain	13
3.1	Lapsenhuoltolain yleiset säännökset	13
3.1.1	Lapsen huolto (1 §)	13
3.1.2	Tapaamisoikeus (2 §).....	15
3.1.3	Huoltajan tehtävät (4 §).....	16
3.1.4	Velvollisuus ilmoittaa muutosta (5 a §).....	18
3.1.5	Huoltajan esteellisyys (5 b ja 5 c §).....	19
3.2	Huoltajat ja tapaamisoikeus	19
3.2.1	Eräiden isyysratkaisujen vaikutus lapsen huoltoon (6 a §).....	19
3.2.2	Sopimus lapsen huollosta (7 §).....	21
3.2.3	Vuoroasuminen (7 ja 9 §).....	22
3.2.4	Tarkemmat määräykset vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta (7 b ja 9 a §) .	23
3.2.5	Sopimuksen vahvistaminen (8 §)	24
3.2.6	Tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot (9 b §)	25
3.2.7	Lapsen oikeus tavata muuta henkilöä kuin vanhempansa (9 c §).....	30
3.2.8	Tapaamisoikeuden turvaaminen (9 d §).....	32
3.2.9	Vieraannuttaminen ja muu tapaamisoikeuden estäminen.....	33
3.2.10	Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaiseminen (10 §)	35
3.2.11	Lapsen mielipiteen selvittäminen (11 §).....	36
3.2.12	Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättäminen huostassapidon aikana (11 a §).....	36
3.2.13	Sopimuksen tai päätöksen muuttaminen (12 §).....	36
3.3	Oikeudenkäynti	38

3.3.1	Hakemus sopimuksen tai päätöksen muuttamiseksi (14 a §)	38
3.3.2	Käsittelyn joutuisuus (14 b §)	39
3.3.3	Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa (15 a §)	41
3.3.4	Sosiaalitoimen selvitys (16 §)	46
3.3.5	Selvityksen tekijän kuuleminen (16 a §)	47
3.3.6	Tuomioistuimen tiedonsaantioikeus (16 b §)	48
4	Täytäntöönpanolaki	51
5	Laki lapsen elatuksesta	52
6	Lainsäädäntöhankkeen vaikutukset	53
7	Muita lausunnoissa esiin nostettuja asioita	55
Liite	57

1 Johdanto

Lapsenhuoltolain uudistaminen on kirjattu hallitusohjelmaan. Oikeusministeriö asetti 30.9.2016 työryhmän valmistelemaan ehdotusta lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan lain (361/1983; lapsenhuoltolaki) uudistamiseksi. Työryhmän tehtävänä oli arvioida, miltä osin lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa ja sen soveltamisessa todetut epäkohdat on välttämätöntä tai tarkoituksenmukaista korjata lakia muuttamalla, sekä valmistella tarvittavat lakiehdotukset. Lisäksi asetettiin seuranta-ryhmä seuraamaan ja arvioimaan työryhmän työtä.

Työryhmän työn lähtökohtana oli oikeusministeriössä tammikuussa 2016 laadittu muistio lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan lain soveltamisessa oikeusministeriön tietoon tulleista ongelmista ja ehdotuksista lain uudistamistarpeiksi, muistiosta saatu lausuntopalaute (OM Mietintöjä ja lausuntoja 35/2016) sekä asiasta keväällä 2016 järjestetystä verkkokeskustelusta saatu palaute (OM Mietintöjä ja lausuntoja 36/2016).

Työryhmän mietintö luovutettiin oikeusministeriölle 29.9.2017. Se on julkaistu oikeusministeriön julkaisussa Mietintöjä ja lausuntoja 47/2017.

Työryhmän ehdotukset kohdistuvat pääasiassa lapsenhuoltolain 1–3 a lukuun. Lähinnä teknisiä muutoksia ehdotetaan lain 6 ja 7 lukuun. Lisäksi työryhmä ehdottaa muutettavaksi eräitä lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain, lapsen elatuksesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain ja oikeudenkäymiskaaren säännöksiä. Vähäisiä muutoksia ehdotetaan myös eräisiin muihin lakeihin.

Työryhmän mietinnössä ehdotetaan täsmennettäväksi lapsenhuoltolain yleisiä säännöksiä lapsen huollon ja tapaamisoikeuden sisällöstä. Lakiin esitetään uusia säännöksiä muun muassa huoltajien velvollisuudesta suojella lasta väkivallalta, vaalia lapselle läheisiä ihmissuhteita ja myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen.

Työryhmä ehdottaa säännöksiä, jotka mahdollistavat yhtenä laissa tarkoitettuna asumisjärjestelynä sen, että lapsi asuu vuorotellen molempien vanhempiansa luona. Uutta

olisi myös se, että lapselle voitaisiin sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä vahvistaa oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä. Tapaamisoikeuden toteutumisen varmistamiseksi työryhmä ehdottaa, että tapaamisoikeutta koskevaan tuomioistuimen päätökseen voitaisiin tietyin edellytyksin asettaa uhkasakko.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien sopimusten valikoimaa ehdotetaan laajennettavaksi siten, että huoltajien välisestä tehtävienjaosta, oheishuoltajasta ja tietojensaantioikeudesta voitaisiin sopia sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella.

Työryhmä ehdottaa useita muutoksia, joiden tavoitteena on vahvistaa lapsen oikeutta saada äänensä kuuluville ja osallistua häntä koskevien asioiden käsittelyyn. Lakiin ehdotetaan myös nykyistä yksityiskohtaisempia säännöksiä lapsen kuulemisesta eri menettelyissä.

Oikeudenkäyntimenettelyn nopeuttamiseksi työryhmä ehdottaa, että istunnon järjestämiselle säädetään määräaika. Lisäksi sosiaalilautakunnan selvityksen hankkimista koskevia säännöksiä ehdotetaan tarkennettaviksi. Tarpeettomien uusintakäsittelyjen karsimiseksi työryhmä ehdottaa lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan päätöksen tai sopimuksen muuttamiselle nykyistä korkeampaa kynnystä ja mahdollisuutta hylätä selvästi perusteeton muutoshakemus kirjallisessa menettelyssä.

Mietinnöstä pyydettiin lausuntoja 1.12.2017 mennessä. Oikeusministeriö vastaanotti yhteensä 87 lausuntoa, joista 19 yksityisiltä henkilöiltä. Liitteestä ilmenevät tahot, jotka osallistuivat lausuntokierrokseen. Kaikki lausunnot ovat luettavissa lausuntopalvelun verkkosivulla osoitteessa <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=06ed3c8f-5051-426c-8d44-315f17545968>.

2 Yhteenveto

Yleistä

Lausuntopalaute oli hyvin myönteistä. Lausunnonantajat pitivät uudistusta tarpeellisenä. Ehdotusten katsottiin heijastavan hyvin yhteiskunnan muuttuneita rakenteita ja oikeuskäytäntöä.

Useissa lausunnoissa ehdotusta kommentoitiin tarkemmin vain joiltain osin. Siltä osin kuin esitystä ei ole kommentoitu, kannan katsotaan olevan ehdotukseen nähden myönteinen.

Ehdotuksia pidettiin pääosin kannatettavina ja hyvin perusteltuina. Erityisen myönteisesti suhtauduttiin muun muassa huoltajien oikeuksien ja velvollisuuksien täsmentämiseen sekä vanhempien mahdollisuuteen sopia huoltajien välisestä tehtävienjaosta, oheishuoltajasta ja tietojensaantioikeudesta sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella. Vuoroasumisen kirjaamista lakiin kannatettiin. Myös lapsen osallistumisen vahvistamista koskevia säännöksiä pidettiin tarpeellisina. Lausunnonantajien näkemykset jakautuivat laajemmin lähinnä seuraaviin ehdotuksiin liittyen.

Tapaamisoikeus lapselle erityisen läheisen henkilön kanssa

Mietinnössä ehdotettiin, että lapselle voitaisiin sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä vahvistaa oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä. Lähes kaikki lausunnonantajat kannattivat mahdollisuutta vahvistaa tällainen tapaamisoikeus. Säännöksen soveltamisalasta esitettiin erisuuntaisia näkemyksiä. Useat pitivät perusteltuna läheisen henkilön määritelmän pitämistä suppeana ja korostivat vahvistamisen korkeaa kynnystä. Eräissä lausunnoissa esitettiin mahdollisuutta vahvistaa lapsen tapaamisoikeus sosiaaliin vanhempiinsa heti lapsen synnyttyä. Joissain lausunnoissa esitettiin vahvistamismahdollisuuden rajaamista vain tuomioistuimiin. Myös vireillepano-oikeuden rajoittamista ehdotettiin harkittavaksi.

Vieraannuttaminen ja muu tapaamisoikeuden estäminen

Lausunnoissa esitettiin erisuuntaisia näkemyksiä vieraannuttamisen käsittelystä ehdotuksessa. Osa lausunnonantajista katsoi, että vieraannuttamiseen ja muuhun tapaamisoikeuden estämiseen ei ole ehdotuksessa puututtu riittävän vahvasti. Osa piti mieltänsä ehdotuksia tältä osin hyvinä ja oikeasuhteisina. Osa lausunnonantajista puolestaan katsoi, että vieraannuttamisen käsitettä ei tulisi ottaa esitykseen. Huolena tuotiin esiin se, että taustalla mahdollisesti oleva väkivalta tai vaino voivat tulla sivuutetuiksi.

Uusintakäsittelyjen karsiminen

Mietinnössä ehdotettiin lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan ratkaisun muutoksynnystä korotettavaksi ja mahdollisuutta hylätä selvästi perusteeton muutoshakemus kirjallisessa menettelyssä. Muutoksynnyksen korottamista sinänsä kannatettiin, mutta lausunnonantajien huolet kohdistuivat vanhempien välisten sopimusten muuttamiseen. Riskinä nähtiin, että ehdotetun sääntelyn myötä sovintoihin ja sopimuksiin ei uskalletaisi sitoutua, koska niiden muuttaminen vaatisi olosuhteiden olennaisen muutoksen. Muutoksynnystä pidettiin toisaalta liian matalana, sillä hakemuksen saisi aina lapsen edun perusteella käsittelyyn. Ehdotus hakemuksen hylkäämisestä tietyin edellytyksin kirjallisessa menettelyssä sai enimmäkseen kannatusta.

Oikeudenkäyntien nopeuttaminen

Oikeudenkäyntien nopeuttamiseksi ehdotettiin tuomioistuimelle yleistä velvollisuutta käsitellä lapsen huoltoa koskeva asia joutuisasti ja järjestää ensimmäinen istunto viivytyksettä. Jos asiassa on pyydetty väliaikaista määräystä, kärjäoikeuden olisi ehdotuksen mukaan järjestettävä istunto kuuden viikon kuluessa. Näitä ehdotuksia kannatettiin muutoin, mutta väliaikaismääräyksiin liittyvä kuuden viikon määräaika sai laajalti kritiikkiä erityisesti tuomioistuimilta. Säännöksen katsottiin voivan provosoida tarpeettomiin väliaikaismääräystä koskeviin pyyntöihin. Määräaika voisi johtaa myös siihen, että asianosainen ei aikataulusyistä voisi käyttää valitsemaansa avustajaa. Useissa lausunnoissa korostettiin myös sitä, että tuomioistuinkäsittelyn pitkä kesto johtuu ennen kaikkea sosiaalilautakunnan selvityksen saamiseen kuluva ajasta.

3 Lausuntojen kannanotot asiakohdittain

3.1 Lapsenhuoltolain yleiset säännökset

3.1.1 Lapsen huolto (1 §)

Mietinnössä ehdotettiin huoltajien oikeuksien ja velvollisuuksien täsmentämistä laissa siten, että vanhemmille asetetaan nimenomainen velvollisuus vaalia läheisiä ihmissuhteita ja suojella lasta väkivallalta. Ehdotus sai laajaa kannatusta.

Muiden läheissuhteiden vaalimisen kirjaamista lakiin pidettiin yleisesti tärkeänä. OTT, apulaisprofessori Suviaanna Hakalehto ja OTT, yliopistonlehtori Sanna Koulu (jäljempänä Hakalehto & Koulu) katsoivat, että lain perusteluista tulee käydä ilmi huoltajan velvollisuus ylläpitää lapselle läheisiä ihmissuhteita kaikissa tilanteissa – ei vain erotilanteissa. Hakalehto & Koulu ja Espoon käräjäoikeus korostivat samalla, että yhteydenpito läheisiin ja tapaamisoikeus eivät saa muodostua lapselle raskaaksi aikatauluvelvoitteeksi.

Hakalehto & Koulu katsoivat myös, että laista tulee käydä ilmi, että lapsen huollon ja tapaamisoikeuden nimenomainen tavoite on kunkin lapsen yksilöllisen edun toteuttaminen. Lakiin tulee sisällyttää säännös, jonka mukaan lapsen edun tulee olla ensi sijalla myös kaikessa huoltajien lasta koskevassa toiminnassa.

Keski-Suomen käräjäoikeus katsoi, että yhteistyövanhemmuuden tukeminen tulisi kirjata lain keskeiseksi tavoitteeksi. Ei riitä, että lapsen suhde molempiin vanhempiin säilyy, vaan pitää myös tukea vanhempien välistä asiallista suhdetta ja vuorovaikutusta eron jälkeen.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) esitti yleisperusteluihin kirjausta siitä, että lapsella on yleinen oikeus perhe-elämän suojaan, ystävyysuhteisiin ja yhteydenpitoon läheisten henkilöiden kanssa ilman, että niistä tehdään sopimusta. Vaarana on, että ehdotettu laki luo virhekuvausta siitä, että kaikesta tavanomaiseen elämään liittyvästä yhteydenpidosta pitäisi aina tehdä sopimus.

Vantaan käräjäoikeus katsoi, että voisi olla syytä kirjata myös lakiin perusteluissa oleva toteamus siitä, ettei yhteydenpidosta läheisiin saa koitua lapselle haittaa.

Sateenkaariperheet toivoivat perusteluissa mainittavan myös lapsen tosiasialliset sisarusukset, eli muut lapset, joiden seurassa lapsi on varttunut ja joihin hänellä on sisarusuhdetta vastaava läheinen suhde.

Ehdotettua velvollisuutta suojella lasta väkivallalta pidettiin yleisesti tervetulleena ja tarpeellisena. Sen katsottiin myös tehostavan Istanbulin sopimuksen 31 artiklan mukaisen velvoitteiden täytäntöönpanoa (Lastensuojelun keskusliitto ry, STM). Erityisesti henkisen väkivallan huomioimista ehdotuksessa pidettiin tervetulleena (Espoon käräjäoikeus, Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin). Miessakit ry, Isät lasten asiassa ry (ILA) ja Miesjärjestöjen keskusliitto ry ja muutamat yksityishenkilöt kiittelivät vieraanuttamisen nostamista esimerkiksi henkisestä väkivallasta. ILA ja Hyvä erovanhemmuus ry (HYVE) kritisoivat kuitenkin esitystä, koska siinä ei oteta kantaa siihen, miten lapsen suojeleminen henkiseltä väkivallalta tapahtuisi käytännössä. Narsistien uhrien tuki ry vaatii lakiin säännöstä lapseen kohdistuvan henkiseen väkivaltaan liittyvistä rangaistus-seuraamuksista.

Lapsiasiavaltuutettu ehdotti säännöksen tarkentamista siten, että perusteluissa todettu velvollisuus suojella lasta myös vanhempien tai huoltajien kaltoinkohtelulta tulisi ilmi entistä selkeämmin myös säädöstasolla tai vähintään perusteluissa. Pykälää tai sen perusteluja tulisi täsmentää kannanotolla siitä, kenen vastuulla lapsen suojeleminen on silloin, kun vanhempi/huoltaja syyllistyy lapsen kaltoinkohteluun. Säännöstä tarkentamalla korostettaisiin lapsen oikeutta suojelemaan kaikissa tilanteissa. Tällä on liittymä myös viranomaisten velvollisuuteen puuttua väkivaltaan riittävän ajoissa, jota tarkempi sääntely lapsenhuoltolaissa korostaisi entisestään.

Kaapatut Lapset ry toivoi yleisperusteluihin lisättäväksi maininnan siitä, että lapsen suojeleminen väkivallalta sisältää myös suojeleminen lapsikaappauksilta.

Amnesty International Suomen osasto ja Espoon kaupunki huomauttivat, että säännös edellyttää toimiakseen, että väkivallasta käytännössä kysytään ja sen olemassaolo selvitetään. Espoon kaupunki korosti samalla sitä, että osaamisen ja ymmärryksen lisääminen on tärkeää esim. koulutuksissa.

Monet lausunnonantajat pitivät ehdotusta kuitenkin riittämättömänä Istanbulin sopimuksen 31 artiklan näkökulmasta. Lausunnonantajat kiinnittivät huomiota siihen, että Istanbulin sopimus velvoittaa ottamaan lasten huoltajuudesta ja tapaamisoikeuksista määrätessä huomioon kaikki yleissopimuksen soveltamisalaan kuuluvat väkivaltatapaukset. He katsoivat tarpeelliseksi täsmentää esitystä siten, että huomioon tulee ottaa sekä lapsen itseensä, että hänen vanhempaansa kohdistuva väkivalta tai sen uhka. Professori emerita, OTT Kevät Nousiainen, OTT Merja Pentikäinen, OTM Sini Majlander, OTM, VTM Fanny Pihlström ja OTM, HTK Anna Silventoinen (jäljempänä Nousiainen

ym.) katsoivat yhteislausunnossaan, että myös sisaruksiin tai muihin läheisiin kohdistuva väkivalta tai sen uhka on huomioitava.

Muutamit lausunnonantajat (mm. Nousiainen ym., NYTKIS ry, Yhden vanhemman perheiden liitto ry (YVPL) pitivät ehdotusta ongelmallisena myös siksi, että sen voidaan tulkita velvoittamaan väkivallatonta vanhempaa suojelemaan lasta toisen vanhemman harjoittamalta väkivallalta. Esimerkiksi NYTKIS ry katsoi, että valtion vastuu turvata lapsen huolto- ja tapaamisratkaisut niin, että lasta suojellaan väkivallan eri muodoilta, pitää selkeyttää perusteluissa.

Amnesty International Suomen osasto huomautti, että täytäntöönpanolakiin tulisi kirjata Istanbulin sopimuksen 31.2 artiklan sisältämä velvoite panna täytäntöön tapaamisoikeus ja muu yhteydenpito siten, että uhrin tai hänen lastensa turvallisuus ei vaarannu. Espoon kaupunki oli samoilla linjoilla.

3.1.2 Tapaamisoikeus (2 §)

Mietinnössä ehdotettiin pykälään muutoksia, joiden myötä tapaamisoikeuden tarkoitus ja sisältö sekä vanhempien velvollisuus myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen tulevat tarkemmin määritellyiksi.

Yleisen tapaamisoikeuden määritelmän kirjaaminen lakiin sai kannatusta (mm. Helsingin kärjäoikeus, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry (MLL), Lapsiasiavaltuutettu). MLL piti tärkeänä sitä, että ajoittainen luonapito sisältyy tapaamisoikeuden yleiseen käsitteeseen. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry kiitteli sitä, että tapaamisoikeuden sisällön määrittelyssä on tapauskohtaista pelivaraa.

Hakalehto & Koulu korostivat sitä, että lapsen edun tulee olla ratkaiseva myös tapaamisoikeudesta päätettäessä eikä lapsen oikeudesta tapaamisiin saa tulla lapsen velvollisuus. He pitivät suotavana, että lain sanamuodosta ja perusteluista ilmenisi, että tapaamisoikeuden toteuttamisen on tarkoitus toteuttaa lapsen etua ja että lapsen edun tulee ohjata myös tapaajan toimintaa.

Helsingin kaupunki kaipasi esityksen perusteluihin enemmän ohjeistusta tapaamisten käytännön toteuttamiseen ja usein esille tuleviin käytännön kysymyksiin liittyen (esim. lapsen ja tapaajan mahdollisuus tavata vapaasti ystäviä ja sukulaisia; oikeus matkustaa kotimaassa ja ulkomailla; lähihuoltajan oikeus tietää, missä tapaamiset toteutetaan).

Monet lausunnonantajat kiittelivät sitä, että 2 §:ssä huomioitu tilanteet, jossa läheistä suhdetta toiseen vanhempaan ollaan vasta luomassa (Espoon kärjäoikeus, Hakalehto & Koulu, Suomen Psykologiliitto ry, ILA, HYVE).

Monet lausunnonantajat pitivät kirjausta vanhemman myötävaikutusvelvollisuudesta erityisen tervetulleena. Hakalehto & Koulu pitivät myötävaikutussäännöksen sanamuotoa harhaanjohtavana, sillä perustelujen valossa myötävaikutusvelvollisuus kuuluu myös huoltajalle ja koskee myös muun lapselle läheisen henkilön kuin vanhemman tapauksia, mutta tämä ei ilmene ehdotetusta säännöksestä.

Yksityishenkilöiden lausunnoissa tuotiin esiin toisaalta se, että myös myötävaikutuksen toteennäyttäminen olisi tärkeää ja toisaalta se, että myötävaikutusvelvoitetta ei tule olla lapselle vahingollisessa ihmissuhteessa.

Myös säännöstä, jonka mukaan vanhemman on vältettävä aiheuttamasta haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle, pidettiin lausunnoissa tervetulleena. Haitan välttämisen sijaan tulisi ILA:n ja HYVE:n mukaan kuitenkin käyttää vahvemmin velvoittavaa ilmaisua ”pidättäytyminen” (ILA) tai ”pidättäminen” (HYVE). Lisäksi tapaamis-oikeuden sijaan tulisi puhua luonaolosta silloin, kun kyse on lapsen vanhemmista. Ongelmallisena ILA ja HYVE pitivät sitä, että sanktio (uhkasakko) haitan välttämismvelvollisuuden laiminlyönnistä puuttuu.

Elatusvelvollisten liitto ry ja Etävanhempien liitto ry katsoivat, että 1 momentista on poistettava ilmaisu ”ajoittain”. Myös Keski-Suomen kärjäoikeus huomautti, että ilmaisu ”ajoittain” ei tyydytä vanhempaa, joka haluaa olla paljon mukana lapsensa elämässä.

Vantaan kärjäoikeus peräänkuulutti 1 momentissa tarkoitetun muun yhteydenpidon käsitteen selventämistä lainkohdassa, sillä yhteydenpito aiheuttaa usein erimielisyyttä vanhempien välillä.

3.1.3 Huoltajan tehtävät (4 §)

Mietinnössä ehdotettiin huoltajien tehtävien täsmentämistä 4 §:ssä siten, että huoltajalla on oikeus päättää lapsen koulutuksesta ja harrastuksista. Lisäksi ehdotettiin lapsen osallisuuden vahvistamista asettamalla huoltajille velvollisuus ottaa huomioon lapsen mielipide ja toivomukset sekä kertoa lapselle tätä koskevista päätöksistä ja muista lapsen elämään vaikuttavista asioista. Täsmennyksiä pidettiin perusteltuina, mutta niissä nähtiin myös ongelmia.

Lausunnonantajat kiittelivät sitä, että säännöksessä korostetaan lapsen mielipiteen ja toivomusten huomioon ottamista (mm. Eduskunnan oikeusasiamies, opetus- ja kulttuuriministeriö, HYVE, MLL, Monimuotoiset perheet -verkosto, ILA). Erään yksityishenkilön lausunnossa kiiteltiin lapsen osallisuuden vahvistamista, mutta oltiin kuitenkin huolissaan siitä, miten lapsen suojeleminen vanhempien ristiriitaisilta näkemyksiltä ja painostukselta varmistetaan.

Helsingin kärjäoikeus totesi, että koulutuksesta ja harrastuksista päättäminen ovat usein keskeisiä kysymyksiä huoltoriidoissa ja oikeudessa käydään keskustelua siitä, kuuluvatko ne huoltajan tehtäviin, kun laissa ei ole niistä nimenomaista mainintaa. Se piti ehdotusta aiheellisena ja tarpeellisena. Useissa lausunnoissa kiinnitettiin kuitenkin huomiota kysymykseen siitä, miten kysymykset ratkaistaan tilanteessa, jossa huoltajat eivät ole yksimielisiä:

Eduskunnan oikeusasiamies moitti säännöstä siitä, että siinä ei ole varauduttu sellaiseen kanteluissakin usein esiin tulleeseen tilanteeseen, jossa huoltajat asuvat erillään ja ovat erimielisiä siitä, miten erityisesti lapsen palvelut ja koulunkäynti tulisi järjestää. Tällaisessa ristiriitatilanteessa lapselle toki voitaisiin esityksen 5 c §:n mukaisesti määrätä edunvalvoja, mutta käytännössä edunvalvojan määrääminen saattaa olla vaikeata ja joka tapauksessa hidasta. Oikeusasiamies pitikin välttämättömänä, että lapsenhuoltolakiin tai asiaa koskeviin erityislakeihin sisällytetään säännökset siitä, millä tavoin huoltajien erimielisyystilanteessa lapsen edun huomioivalla tavalla voidaan ratkaista kysymykset lapsen välttämättöminä pidettävien palvelujen järjestämisestä ja niiden toimeenpanemisesta. Asia tulisi sisällyttää hallituksen esitykseen lapsenhuoltolain muuttamiseksi ja täsmentämiseksi. Oikeusasiamies piti myös välttämättömänä sitä, että esityksen 4 §:ää täydennetään huoltajien yhteistoimintavelvoitetta korostaen.

Myös Opetusalan Ammattijärjestö (OAJ) katsoi, että ainakin lainkohdan perusteluissa on tarpeellista tuoda esille, miten erilaisissa lapsen koulutukseen liittyvissä tilanteissa tulisi menetellä, jos huoltajat eivät pysty yhteistyössä toimimaan lapsensa edun mukaisesti. Tällä hetkellä huoltajien väliset erimielisyydet mm. lapsen koulupaikasta, uskonnon opetuksesta (KHO:2004:99) ja muistakin lapsen opetukseen liittyvistä asioista heijastuvat niin, että koulussa ei pystytä täysin keskittymään koulun perustehtävään eli lapsen opetuksen järjestämiseen. Koulut joutuvat mm. antamaan aluehallintovirastolle lausuntoja liittyen oikaisuihin, jotka koskevat yhteishuoltajuudessa olevien lasten koulupaikkoja. Lisäksi OAJ esitti, että perusteluissa tulisi tuoda esille myös, että yhteishuoltajien tulisi yhdessä osallistua kodin ja koulun väliseen yhteistyöhön mm. niin, että tapaamiset koulun ja huoltajien välillä lapsen opetukseen liittyvissä asioissa järjestetään samaan aikaan, eikä molemmille huoltajille järjestetä niitä erikseen.

Suomen Psykologiliitto ry totesi, että käytännössä terveydenhuollon työssä törmätään usein tilanteisiin, jolloin riitaisat vanhemmat eivät ole yksimielisiä siitä, mihin he antavat luvan, koskien esimerkiksi lapsen potilastiedon luovuttamista/siirtoa tai psykologisten tutkimusten tekemistä. Lain tulisi ohjata, miten toimitaan, jos yksi huoltaja antaa luvan ja toinen kieltää. Mihin ratkaisu esimerkiksi potilastiedon luovuttamisesta/siirtämisestä tai tutkimus-/hoitotoimenpiteen suorittamisesta silloin perustetaan (koskee tilanteita, jolloin ratkaisun tekemistä ei voida perustella lapsen ilmeisen edun näkökulmasta – verrattuna esim. tilanteeseen, kun lapsi on fyysisesti sairas ja tarvitsee välitöntä sairaanhoitoa)?

Huoltajien välisin erimielisyyksiin kiinnitettiin huomiota myös yksityishenkilöiden lausunnoissa. Eräässä lausunnossa todettiin ehdotetun säännöksen aiheuttavan lisää riitoja etenkin lapsen elatukseen liittyen, koska täysin tuloton lapsen huoltaja voi päättää lapselle kalliin harrastuksen (esimerkiksi jääkiekko) ilman, että hänen tarvitsee neuvotella asiasta mahdollisesti 100 % elatusvastuussa olevan etävanhemman kanssa. Lisäksi yleisellä tasolla harrastusten kustannuksien tulisi olla paremmin niiden maksajan (jos etävanhempi) todennettavissa. Nyt saatetaan määrätä maksettavaksi kallis harrastus aina 18 ikävuoteen saakka ilman, että on mitään varmuutta harrastaako lapsi kyseistä harrastusta kuin hetken aikaa. Lausunnon mukaan tämä mahdollistaa lähivanhemmalle oman elintason noston lapsen harrastuksen varjolla.

Turun hovioikeus kiinnitti huomiota siihen, että käsitettä ”huoltaja” käytetään 4 §:ssä yksikössä, vaikka lapsella saattaa olla useampi huoltaja. Pykälän kirjoitustavasta johdun lukijalle syntyy käsitys siitä, että huoltajalla on yksin oikeus päättää pykälässä luetelluista asioista. Pykälän perusteluista tosin ilmenee, että huoltajien tulisi tehdä päätökset yhdessä, kun lapsella on kaksi tai useampi huoltaja. Tämä seikka tulee nostaa perustelujen tasolta lain tasolle. Lisäksi hovioikeus piti ongelmallisena sitä, että 4 §:ssä säädetään huoltajan tehtävistä, mutta se, kuka/ketkä ovat lapsen huoltajia ilmenee vasta myöhemmin 2 luvusta.

ILA ja HYVE esittivät, että kun huoltajia on enemmän kuin yksi, olisi pykälässä teroitettava myös muiden huoltajien mielipiteen kuulemista ja tiedottamista, jotta välttyään riidalta tilanteissa, joissa huoltaja tekee päätöksiä toisten huoltajien tietämättä ja heidän kanssaan neuvottelematta. Tätäkin voitaisiin vahvistaa uhkasakolla.

Hakalehto & Koulu esittivät yleisiin säännöksiin sisällytettäväksi säännöstä, jonka mukaan kaikessa huoltajien lasta koskevassa toiminnassa lapsen edun tulee olla ensisijainen. Tällainen kohta olisi luontevinta ottaa osaksi 4 §:ää, jonka mukaan ”lapsen huoltajan on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi siten kuin 1 §:ssä säädetään.” Perusteluissa olisi hyvä huomioida, että sama velvollisuus koskenee myös henkilöä, joka pitää lasta luonaan tapaamisoikeuden nojalla (ks. KKO 2003:7).

3.1.4 Velvollisuus ilmoittaa muutosta (5 a §)

Vanhemmille asetettavaa velvoitetta ilmoittaa etukäteen muutosta pidettiin yleisesti kannatettavana. Sen katsottiin korostavan vanhempien yhteistyövelvoitetta ja ohjaavan käytänteitä jatkossa. Perusteltuna pidettiin myös sitä, että perheväkivaltaa koskevissa tilanteissa ilmoitusvelvollisuutta ei ole.

3.1.5 Huoltajan esteellisyys (5 b ja 5 c §)

Mietinnössä ehdotettiin lapsenhuoltolakiin lisättäväksi yleinen säännös huoltajan esteellisyydestä ja edunvalvojan määräämisestä huoltajan sijaiseksi. Sääntelyä pidettiin tarpeellisena.

Eräät tahot (mm. Rovaniemen hovioikeus, Turun hovioikeus, Pirkanmaan kärjäoikeus, Kotkan kaupunki) ottivat esille säännöksen vaikutuksen lähestymiskieltojen määräämiseen. Lausunnoissa katsottiin, että säännös muuttaisi nykytilaa, koska lähivanhempi voi tällä hetkellä hakea lähestymiskieltoa paitsi itselleen, myös samassa taloudessa asuvalle lapselleen.

Elatusvelvollisten liitto ry ja Tampereen kaupunki toivoivat selvennystä siihen, voiko huoltaja edustaa lasta elatusapuasiassa toiseen huoltajaan nähden. Turun hovioikeus katsoi säännöksen estävän lähivanhemman mahdollisuuden edustaa lasta elatusapuasiassa.

Itä-Suomen hallinto-oikeus katsoi, että säännöstöä tulisi vielä arvioida ja täsmentää suhteessa lastensuojeluasioihin. Hallinto-oikeus viittasi lastensuojelulain 22 §:ään ja totesi edellytysten poikkeavan esitettyyn 5 c §:ään verrattuna.

Itä-Suomen aluehallintovirasto esitti, että lain perusteluissa olisi hyvä ottaa kantaa myös turvakiellon hakemiseen toista huoltajaa vastaan. Aluehallintoviraston mukaan turvakiellon osalta voidaan kysyä, toisiko edunvalvojan sijainen mitään lisäarvoa. Parempi vaihtoehto voisi olla turvakieltopäätöksestä tiedottaminen toiselle huoltajalle oikeusvaatimusosoituksin. Turvakieltoasiat ovat usein kiireellisiä ja siksi ratkaisut pitäisi voida tehdä ilman aiheettomia viiveitä. Lähestymiskielloissa tuomioistuin voi määrätä lähestymiskiellon yhteydessä tarvittaessa edunvalvojan sijaisen.

3.2 Huoltajat ja tapaamisoikeus

3.2.1 Eräiden isyysratkaisujen vaikutus lapsen huoltoon (6 a §)

Mietinnössä ehdotettiin uutta sääntelyä, jonka mukaan isyytensä ennen lapsen syntymää tunnustanut mies saisi automaattisesti lapsen huoltajuuden yhdessä äidin kanssa. Lisäksi ehdotettiin, että isyyden kumoamisesta seuraisi automaattisesti myös huoltajuuden purkautuminen, jos isyys on perustunut avioliittoon tai isyyden vahvistamiseen ennen lapsen syntymää annetun tunnustamislausuman perusteella.

Suurin osa lausunnonantajista piti tarkoituksenmukaisena ja käytännön kannalta järkevänä ehdotusta, jonka mukaan isyytensä ennakkoon tunnustanut mies saisi lapsen huoltajuuden yhdessä äidin kanssa. Asiaan ottivat erityisesti kantaa mm. Espoon kaupunki, Tampereen kaupunki, Lastenvalvojat ry, Väestöliitto ry ja MLL. Espoon kaupunki toi myös esiin sen, että nykytilanteessa ennakkollisiin isyidentunnustamisiin liittyvien huoltosopimusten vahvistamiseen liittyy eettisiä ja teknisiä ongelmia, koska lastenvalvoja ei tapaa vanhempia eikä lastenvalvojalla ole vanhemmista mitään tietoja.

Ehdotusta vastusti professori (emeritus) Markku Helin. Hän totesi tällaisen lainmuutoksen johtavan siihen, että isyyttä ei voida tunnustaa ennen lapsen syntymää, jos vanhemmat eivät ole yhtä mieltä yhteishuollosta. Tämä ei ole hänen mukaansa asianmukaista, sillä vanhemmilla voi olla monia syitä, minkä vuoksi isyys halutaan tunnustaa jo etukäteen, mutta tunnustamiseen ei haluta liittyvän yhteistä huoltoa. Helinin mukaan uudistuksella olisi myös se kielteinen vaikutus, että tunnustamisen oikeusvaikutukset muodostuisivat erilaisiksi siitä riippuen, milloin tunnustamislausuma on annettu. Helin ei pitänyt lainsäädännön monimutkaisuuden lisäämistä tällä tavoin perusteltuna. Hän ehdotti, että lomakkeeseen, jolla isyys tunnustetaan ennakkollisesti, voidaan sijoittaa paikka, jonka rastittamalla tunnustaja ilmoittaa, että lapsi tunnustetaan ilman lapsen huoltoon ulottuvia vaikutuksia.

Vantaan käräjäoikeus totesi, että isyytensä ennakkoon tunnustavissa voi olla henkilöitä, jotka eivät halua huoltajuutta lapseensa, vaikka uudistus palvelisi pääosaa ennakkoon isyytensä tunnustavista henkilöistä. Oulun kaupunki ja Tampereen kaupunki huomauttivat, että asiasta pitäisi informoida asianosaisia neuvolassa selkeästi.

Etävanhempien liitto ry ehdotti säännöstä muutettavaksi muotoon: Lapsen vanhemmat, jotka lapsen syntyessä ovat avio- tai avoliitossa keskenään, ovat kumpikin lapsensa huoltajia. Muussa tapauksessa huoltaja olisi äiti.

Yleisesti kannatettiin myös ehdotusta siitä, että isyyden kumoamisesta seuraisi automaattisesti myös huoltajuuden purkaminen, jos isyys on perustunut avioliittoon tai isyyden vahvistamiseen ennakkollisen tunnustamislausuman perusteella.

Osa lausunnonantajista (mm. Tampereen kaupunki ja Lastenvalvojat ry) katsoivat, että isyyden kumoamisesta tulisi automaattisesti seurata huoltajuuden purkautuminen myös niissä tilanteissa, joissa lapsen huolto on perustunut sosiaalilautakunnan vahvistamaan sopimukseen. Osa lausunnonantajista katsoi, että isyyden kumoamisen tulee poistaa huoltajuus kaikissa tilanteissa, myös silloin kun huoltajuus on vahvistettu tuomioistuinten päätöksellä (mm. Etelä-Savon käräjäoikeus, Helsingin kaupunki ja Itä-Suomen aluehallintovirasto). Perusteluissa viitattiin käytännön kokemuksiin, joissa asianosaiset ovat lähes poikkeuksetta halunneet näissä tilanteissa myös huollon purkamista.

3.2.2 Sopimus lapsen huollosta (7 §)

Lausunnoissa kannatettiin yleisesti ehdotusta laajentaa sopimuksenteon mahdollisuutta. Kansalaisten kannalta tämä nähtiin myönteisenä muutoksena, joka vähentävää tarvetta raskaisiin ja kustannuksia aiheuttaviin tuomioistuinkäsittelyihin.

Lastenvalvojien kannalta ehdotettujen muutosten nähtiin muuttavan ja monipuolistavan näiden viranomaisten työnkuvaa. Tämän puolestaan katsottiin edellyttävän riittävää koulutusta ja perehdyttämistä lain muutoksiin.

Mietinnössä ehdotettua mahdollisuutta sopia sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella vanhempien välisestä tehtävienjaosta ja tietojensaantioikeudesta kannatettiin lähes poikkeuksetta. Oheishuollosta sopimisen suhteen esitettiin erilaisia näkökantoja.

Etelä-Savon käräjäoikeus katsoi, että oheishuoltosopimuksissa toimivalta tulisi säilyttää edelleen tuomioistuimilla. Muut tuomioistuimet kannattivat ehdotusta oheishuollosta sopimisesta sosiaalitoimessa. Ehdotusta puoltavissakin lausunnoissa korostettiin sitä, että ennen sopimuksen vahvistamista lastenvalvojien tulisi hankkia tilanteen vaatimaa taustatietoa etenkin, jos kyse on lapsen asumisesta oheishuoltajan luona.

Perhehoitoliitto ry ja Monimuotoiset perheet -verkosto pitivät mahdollisuutta oheishuollon sopimisesta muulle kuin vanhemmalle lapsen edun mukaisena, jos tällaisella järjestelyllä voidaan välttää huostaanotto. Ne pitivät tärkeänä huomioida perhehoitolain (263/2015) 16 §:ssä säädetty liittyen lähiverkostokartoituksesta ja sen yhteydestä oheishuoltajalle maksettaviin korvauksiin ja muuhun tukeen. Ne viittasivat myös lastensuojelulain 46 §:n 2 momenttiin, joka liittyy oheishuollon määräämiseen perhehoitajalle ja tälle maksettaviin tukitoimiin sekä palkkioihin ja korvauksiin. Yhdistyksen ja verkoston mukaan tosiasiallisten oikeusvaikutusten työstäminen erityisesti huostaanotetun ja sijaisperheeseen sijoitetun lapsen kanssa sekä lapsen mielipiteen selvittäminen asiassa vaatii sosiaaliviranomaiselta erityisosaamista, joka tulisi varmentaa tehtävään sopivalla koulutuksella.

Espoon kaupunki totesi, että lastenvalvojan työn näkökulmasta kolmansien osapuolten mukaantulo sopimuskuoppeneiksi on iso muutos. Tähän arvioidaan liittyvän suurempia riskejä kuin vanhempien kanssa työskennellessä. Lastenvalvojan työssä tarvitaan välttämättä laajempaa tiedonhankintaa ja osapuolten sopimukseen perustuvaa monialaista yhteistyötä. Lausunnossa todettiin, että lastenvalvojilla ei ole lähtökohtaisesti valtuuksia selvittää täysin ulkopuolisten, entuudestaan heille tuntemattomien henkilöiden olosuhteita.

Lastenvalvojat ry ja Tampereen kaupunki pitivät erittäin ongelmallisena ehdotusta, jonka mukaan vanhemmat voisivat sopia lapsen huollosta, asumisesta sekä tapaamis-oikeudesta myös muun henkilön kuin vanhemman kanssa. Perusteluissa todettiin, että nämä tilanteet vaativat huomattavasti tarkempaa selvittelyä kuin vanhempien välisiä sopimuksia tehtäessä. Vanhemmat hakevat näitä ratkaisuja hyvinkin nopeasti muuttuvissa elämäntilanteissa, jolloin esim. oheishuoltajaksi haettavan henkilön pysyvyydestä lapsen elämässä ei ole mitään varmuutta. Jos sopimuskäytäntöön päädytään, tulisi lain perusteluissa olla selkeät kriteerit oheishuoltajuuden ja lapsen asumisen sopimiseksi muulle henkilölle. Pitäisi myös määrittää, kuinka monta huoltajaa/lasta tapaavaa henkilöä/tiedonsaantioikeuden omaavaa henkilöä lapsella voi enimmillään olla. Esimerkkinä ongelmallisista tilanteista tuotiin esiin myös oheishuoltoa koskevat tapaukset, joissa vanhempien ja lastensuojelun näkemykset perheen tilanteesta ja lapsen edusta poikkeavat toisistaan.

Lastenvalvojat ry ja Tampereen kaupunki totesivat, että joissain tilanteissa nopea ja yksinkertainen menettely olisi tarpeen ja lapsen edun mukainen, esim. silloin kun oheishuoltajan määrääminen lapselle estäisi huostaanoton. Näissä tilanteissa voitaisiin paljon nykyistä enemmän toimia siten, että hakijana olisi sosiaalilautakunta, jolloin olosuhdeselvitystä ei tarvittaisi ja asian käsittely nopeutuisi huomattavasti. Näistä tilanteista poiketen Lastenvalvojat ry katsoi olevan tarkoituksenmukaista, että lastenvalvoja voisi vahvistaa sopimuksen silloin, kun lapsella on vain yksi vanhempi ja lapsen elämässä on mukana henkilö, jolla on lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde.

Sateenkaariperheet ry totesi, että mietinnön 7 §:n perusteluissa esimerkkinä huollon sopimista muulle kuin vanhemmalle mainitaan tilanne, jossa tällaisella huoltojärjestelyllä voidaan välttää huostaanotto. Mukaan tulisi nostaa myös esimerkkejä positiivisemmista tilanteista, joissa lapsen elämässä toimii useampia aikuisia, jotka vastaavat lapsen hoivasta ja huollosta käytännössä, ja joihin lapsella on lapsen ja vanhemman suhteeseen vertautuva läheinen suhde. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi vakiintuneessa uusperhetilanteessa. Sateenkaariperheissä järjestelyyn, jossa lapsella on kahta useampia huoltajia, on usein tarve perheissä, joissa lapsen tosiasiallisina vanhempina toimii lapsen syntymästä saakka kolme tai neljä aikuista (ns. apilaperheet). Kun lapsella on useampia tosiasiallisia vanhempia ja kun hän asuu useammassa kodissa, on usein lapsen edun mukaista, että kaikki hänen tosiasialliset hoivaajansa ovat myös hänen juridisia huoltajiaan.

3.2.3 Vuoroasuminen (7 ja 9 §)

Lapsenhuoltolakiin ehdotettiin säännöksiä, jotka mahdollistavat yhtenä laissa tarkoitettuna asumisjärjestelyinä sen, että lapsi asuu vuorotellen molempien vanhempiensa luona.

Suurin osa lausunnonantajista kannatti vuoroasumisen kirjaamista lakiin. Useissa lausunnoissa toivottiin, että myös vuoroasumiseen liittyvät sosiaalipalvelut ja -etuudet uudistettaisiin mahdollisimman pian. Joissain lausunnoissa vuoroasumisen kirjaamista lakiin ei pidetty tarpeellisena juuri sen vuoksi, että sillä ei olisi käytännössä vaikutusta nykytilaan, jossa ongelmaksi koetaan etuuksien ja palveluiden kohdentuminen.

Helsingin kärjäoikeus, Varsinais-Suomen kärjäoikeus ja Tampereen kaupunki esittivät vuorotellen asumisen sijasta 7 §:n sanamuotoon täsmennystä ”asuu yhtä paljon tai vähintään yhtä paljon”. Osa lausunnonantajista halusi vuoroasumisen kestolle tarkan määritelmän.

Suomen Asianajajaliitto katsoi, että laissa tulisi ottaa selkeästi kantaa siihen, että tuomioistuimien voi vain erityisestä syystä päättää vuoroasumisesta silloin, kun vanhemmat eivät ole asiasta yksimieliset.

Suomen Asianajajaliitto ei pitänyt tarpeellisena kahden järjestelmän säilyttämistä (vuoroasuminen ja laaja tapaamisoikeus) ja ehdotti, että vähintään 40 %:n tapaamisoikeus määriteltäisiin aina vuoroasumiseksi eikä laajaksi tapaamisoikeudeksi.

Elatusvelvollisten liitto ry, Miesten tasa-arvo ry, Miesjärjestöjen keskusliitto MJKL ry, HYVE, ILA ja Etävanhempien liitto ry esittivät vuoroasumisen ottamista lähtökohdaksi erotilanteessa. MJKL ry:n mukaan vuoroasumiskäytäntöjä ja tarkemmin tapaamisfrekvenssejä tulee kuitenkin tarkoin pohtia silloin, kun lapsi on alle kolme vuotias. Tähän liittyen yhdistyksen mukaan sopimusten tekoa tulisikin ohjata siten, että tapaamisoikeus muuttuu lähtökohtaisesti vuoroasumiseksi nuorimman lapsen täyttäessä kolme vuotta. Miesten tasa-arvo ry:n, HYVE:n ja ILA:n mukaan vuoroasumisesta tulisi puhua, kun luonaoloaika olisi vähintään 35 % myös toisen vanhemman luona. Nämä järjestöt eivät pitäneet vanhempien hyviä välejä tarpeellisena edellytyksenä vuoroasumiselle.

3.2.4 Tarkemmat määräykset vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta (7 b ja 9 a §)

Ehdotuksen mukaan vuoroasumista ja tapaamisoikeutta koskevasta sopimuksesta tulee ilmetä vuoroasumisen taikka tapaamisen ja luonapidon tarkemmat ehdot. Vuoroasumisessa sopimukseen on kirjattava, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi. Sopimukseen voidaan kirjata, miten vastuu kuljetuksista tai matkakuluista jakautuu osapuolten kesken. Vastaavat velvollisuudet koskisivat tuomioistuimia niiden päättäessä vuoroasumisesta tai tapaamisoikeudesta. Vuoroasumisessa tuomioistuimen tulisi vain tarvittaessa määrätä, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi.

Ehdotettua sääntelyä kannatettiin laajasti. Tampereen kaupunki ja Lastenvalvojat ry kannattivat myös säännöksiä, mutta pohtivat, voidaanko ehtojen tarkkuudesta sopia edelleen perhekohtaisesti. Tampereen kaupungin mielestä kuljetuksista ja matkakustannuksista pitäisi myös sopia pääsääntöisesti, eikä vain tarvittaessa. YVPL toi esiin säännöksen suhteen matkakuluihin, jotka olisi sen mielestä parempi ottaa huomioon elatusapuposimusta tehtäessä.

Suomen tuomariliitto ry kannatti myös ehdotettua 9 a §:ää, mutta piti valitettavana, että säännöksessä tai sen perusteluissa ei ole otettu kantaa tapaamisoikeuskustannusten suhteeseen lapsen riittävään elatukseen: voiko lapsen etu olla saada pienempää elatusapua, jos se edesauttaa suhteen säilymistä toiseen vanhempaan. Lastenvalvojat ry ja Tampereen kaupunki katsoivat, että tuomioistuimenkin päätöksessä pitäisi aina olla merkintä siitä, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi osoitteeksi.

3.2.5 Sopimuksen vahvistaminen (8 §)

Mietinnössä esitettiin sopimuksen vahvistamista koskevaan pykälään täsmennyksiä. Pykälässä säädettäisiin nykyisen lisäksi siitä, että sopimuksessa käytettävien lomakkeiden kaavan vahvistaisi THL ja siitä, että lastenvalvojan tulee tietyissä tilanteissa keskustella lapsen kanssa henkilökohtaisesti.

Tampereen kaupunki ja Lastenvalvojat ry pitivät tärkeänä, että kaikki sopimukset laaditaan yhtenäisillä lomakkeilla ja näin osaltaan varmistetaan, että sopimuksissa on mukana kaikki oleellinen tieto. Yhtenäiset lomakkeet omalta osaltaan ohjaavat lastenvalvojan työtä ja varmistavat työn laadun. Myös tietojärjestelmien osalta on tärkeää, että sopimukseen kirjattava tieto olisi yhtenevää ja yksiselitteisesti kirjattavaa. Suuri joukko lasten vanhemmista asuu eri paikkakunnilla ja lastenvalvojat hoitavat paljon sopimusasioita myös virka-apuna kuntien välillä. Jos sopimukset tulee hyväksyä myös kaavaa vastaavilla lomakkeilla, se voi johtaa siihen, että vanhemmat yhä enenevässä määrin haluavat asioida kirjallisesti. Lastenvalvojan tehtävänä on olla selvillä niistä perusteista mihin sopimus perustuu sekä varmistua siitä, että sopimus on lapsen edun mukainen. Lisäksi uudessa laissa lastenvalvojan velvoite selvittää lapsen mielipide, joko vanhempien kertomana tai lapsen kanssa keskustellen, tulee velvoittavaksi. Tästä syystä on erittäin harvinaista, että sopimuksen vahvistaminen voisi olla mahdollista ilman vanhempien henkilökohtaista tapaamista.

Suomen Asianajajaliitto esitti harkittavaksi, että sopimuksessa käytettävien lomakkeiden kaavat vahvistettaisiin oikeusministeriössä. Lisäksi se totesi, että lastenvalvojan luona tehtävään sopimukseen olisi syytä merkitä selvästi, onko lasta kuultu, ja jos ei, niin miksi ei. Sopimusta ei tulisi vahvistaa, mikäli kuulematta jättäminen ei olisi perusteltua. Käytännössä kansainvälisesti jo pienenkin lapsen kuuleminen on useissa

maissa välttämättömyys. Vasta, kun lasta on kuultu, on mahdollista arvioida, onko kuulemiselle ja lapsen mahdolliselle mielipiteelle annettava painoarvoa.

Helsingin kaupunki totesi 8 §:n 3 momenttiin liittyen, että lapsen mielipiteen huomioiminen on hyvä tavoite. Voi kuitenkin pohtia, onko tarkoituksenmukaista, että edes poikkeustapauksissa lapsen mielipiteen selvittämisestä lapsen kanssa keskustelusta vastaa sosiaalihuoltolain 27 a §:ssä tarkoitettu henkilö. Tapauksissa, joissa vanhemmat eivät itse pysty selvittämään lapsen mielipidettä, on todennäköisesti sellaisia seikkoja (erityisesti riitaisuutta), joiden takia asia olisi syytä ratkaista tuomioistuimessa. Koska ehdotetun säännöksen mukaisesti lapsen mielipiteen selvittäminen sosiaalihuoltolain 27 a §:n tarkoittaman henkilön toimesta on tarkoitettu erityistilanteita varten, ei asiaan liittyvää osaamista juuri kerry. Varsinkin pienen lapsen mielipiteen selvittäminen hänen kanssaan keskustelemalla edellyttää sellaista erityistä osaamista, jota ei välttämättä kaikissa kunnissa lastenvalvojilla ja sopimusten valmistelijoiksi määrättyillä ole. Tällaisia tilanteita varten saattaisi olla tarkoituksenmukaista muuttaa säännöstä siten, että lastenvalvojien ja sopimuksia valmistelevien työntekijöiden lisäksi keskustelun lapsen kanssa voisi käydä henkilö, jolla on asiassa tarvittavaa erityisosaamista. Tällainen voisi olla esimerkiksi psykologi.

3.2.6 Tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot (9 b §)

Mietinnössä ehdotetussa pykälässä säädetään edellytyksistä, joiden täytyessä tapaamiset voidaan vahvistaa tuettuina tai valvottuina taikka vaihdot valvottuina. Edellytyksenä on, että tuki tai valvonta on tarpeen lapsen edun kannalta perustellusta syystä. Lisäksi valvotut tapaamiset tulevat kyseeseen vain, jos muut toimenpiteet eivät riitä turvaamaan lapsen etua. Säännöstä tuetuista ja valvotuista tapaamisista sekä valvotuista vaihdoista pidettiin perusteltuna, mutta sen toteuttamisen yksityiskohdista esitettiin erilaisia huomioita.

Rovaniemen hovioikeus huomautti, että esityksen valmistelussa ja täytäntöönpanossa tulee varmistaa, että kunnilla on tapaamisten järjestämistä ja toteuttamista varten riittävät resurssit.

Jotkut lausunnonantajat olivat sitä mieltä, että tuettujen ja valvottujen tapaamisten määräämisen edellytykset tulee selkeästi tuoda esiin lainsäädännössä (mm. Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden keskeisyyskeskus (Eksote) ja Etävanhempien liitto ry). Eksote katsoi, että tapaamisten perusteista sekä keskeyttämisen kriteereistä tulisi määrätä lain tasolla mahdollisimman tyhjentävästi, koska menettelyllä rajoitetaan perusoikeuksia. Etävanhempien liitto ry katsoi, että lakiin tai esitöihin on kirjattava, että tapaamisia ei lähtökohtaisesti saa määrätä tuetuiksi tai valvottuiksi esimerkiksi silloin, kun tapaava vanhempi ei ole

nähty lasta pitkään aikaan eikä silloin, kun lapsen kanssa asuva vanhempi esittää vailla näyttöä toisesta vanhemmasta perusteettomia syytöksiä. Myös eräs yksityishenkilö toi esiin, että tuettujen ja valvottujen tapaamisten määräämisen edellytykset tulee selkeästi tuoda esiin lainsäädännössä. Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määrääminen tulisi perustua ainoastaan lapsen hyvinvointiin tai turvallisuuteen, ei lapsen vanhempien välisiin ristiriitoihin, perusteettomiin uhkakuviin, luottamuspulaan tai erilaisiin näkemyksiin lapsen hoidosta.

Tampereen kaupunki tiedusteli, riittävätkö lähivanhemman esittämät perustelut lapsen edun kannalta perustelluksi syyksi vai jätetäänkö harkinta lastenvalvojalle.

STM toivoi, että lain perusteluihin kirjattaisiin hieman tarkemmin eri tapaamismuodot eritellen, millaisissa tilanteissa tuettujen tapaamisten, valvottujen tapaamisten ja valvottujen vaihtojen järjestäminen tulee kysymykseen. Edellä mainittujen tapaamisjärjestelyiden ominaispiirteiden, tavoitteiden ja luonteiden eron avaaminen helpottaisi tuomioistuimen päätöksentekoa. Tapaamiset tulisi toteuttaa valvottuina myös silloin, kun on vaarana, että lapsen psyykinen turvallisuus on uhattuna vanhemman puheiden (esimerkiksi manipulointiyritysten) vuoksi. Tapaamisten valvojan tai tapaajien tukena olevan henkilön koulutus ja soveltuvuus tehtävään on tärkeää, sillä tapaamisten sujumisesta saatetaan tarvita tietoa oikeuden päätöksenteon pohjaksi ja tehtävä on muutoinkin merkityksellinen lapsen kannalta.

STM esitti myös 9 b §:n perusteluista (s. 69) poistettavaksi toteamus siitä, ettei valvottu tapaaminen voi olla kovin pitkä. Mietinnöstä ei käy ilmi, mitä pitkällä tapaamisella tarkoitetaan ja miten mainittu kannanotto on perusteltavissa. STM:n näkemyksen mukaan lapsen edun mukainen tapaamisten kesto riippuu mm. monesta tilanteeseen, lapseen ja tapaajaan liittyvästä asiasta eikä tapaamisen pituuteen siten voi yksiselitteisesti ottaa kantaa.

Pirkanmaan käräjäoikeus ja Keski-Suomen käräjäoikeus huomauttivat, että ehdotus aiheuttaa epäselvyyksiä määräysvallassa ja käytännön toteuttamisessa tuomioistuimen ja sosiaalitoimen välillä. Pirkanmaan käräjäoikeus totesi, että perustelujen mukaan näitä tapaamisia määrättäessä tulisi määrätä riittävän yksityiskohtaisesti tapaamisten ajankohdasta, kestosta ja muista ehdoista. Nykyisin käräjäoikeus on sosiaalihuoltolain ja sen esitöiden nojalla määrännyt sen, tuleeko sosiaalitoimen toteuttaa valvottu tai tuettu tapaaminen tai valvottu vaihto, ja sen, kuinka usein tapaamisia tulee olla. Viimeksi mainittu on jäänyt yleensä riippumaan sosiaalitoimen resursseista. Joissain tilanteissa on ilmennyt epäselvyyttä siitä, missä laajuudessa tuomioistuin voi tätä laajemmin antaa määräyksiä sosiaalitoimelle tapaamisten käytännön toteuttamisesta. Käräjäoikeuden mukaan olisi hyvä selventää, antaako 9 a § tai muu säännös käräjäoikeudelle toimivalan velvoittaa kunta järjestämään tapaamiset tai vaihdot tietyinä päivinä, tiettyinä kellonaikoina, ottamaan päihdeseuloja, hankkimaan vartijaa tapaamisiin, jne.

Pirkanmaan kärjäoikeus ja Keski-Suomen kärjäoikeus kiinnittivät myös huomiota perusteluiden mainintaan siitä, että tuomioistuimen tulisi pääsääntöisesti hankkia olosuhdeselvitys ennen kuin se määrää tapaamiset tuetuiksi tai valvotuiksi. Pirkanmaan kärjäoikeus piti mainintaa hyvänä siinä mielessä, että tämä korostaa kyseisen tapaamisjärjestelyn poikkeuksellisuutta, mutta kärjäoikeuden käsityksen mukaan normaaliselvityksen ”tarvittaessa” hankkiminen on riittävää. Joskus vanhempi voi vaatia selvityksen tehtäväksi vain viivyttyäkseen asian ratkaisemista. Keski-Suomen kärjäoikeus puolestaan huomautti, että on lapsen edun mukaista säilyttää suhde vanhempaan myös oikeudenkäynnin aikana esim. valvottujen tapaamisten avulla. Käytännössä valvottuja ja tuettuja tapaamisia määrätään ja sovitaan usein jo ennen selvityksen pyytämistä.

Muutama taho korosti väkivaltaa tai sen uhkaa ja lapsen etua perusteltuina syinä rajoittaa tapaamisia (mm. Nousiainen ym., Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin, Lastensuojelun Keskusliitto ry).

Erään yksityishenkilön lausunnossa katsottiin, että tapauksissa, joissa esiintynyt väkivaltaa, valvotun tapaamisen tulisi olla ensisijainen, ei viimesijainen vaihtoehto. Arvioinnissa on lapsen edun lisäksi huomioitava pahoinpitelyn uhriksi joutuneen vanhemman suojelemisen tarve. Samoin katsottiin Amnesty International Suomen osaston lausunnossa, jossa todettiin myös, että lailla tulisi turvata lapsen oikeus psykososiaaliseen tukeen ja terapiaan tilanteissa, jossa perheessä on ollut todennettua väkivaltaa tai sen uhkaa.

Myös Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin totesi, että väkivaltaisen vanhemman ja lapsen väliset tapaamiset tulee määrätä valvotuiksi ja evätä väkivaltaisen vanhemman mahdollisuus yksinhuoltoon ja yhteishuoltajuuteen. Yhdistys katsoi, että vanhemman läheisiin kohdistama väkivaltaisuus, päihteiden käyttö, lapsen valvonnan, hoidon tai huolenpidon, lapsen henkeä, terveyttä tai kehitystä vaarantava laiminlyönti, lapsikaappauksen todennäköisyys tai toistuva lapsen palauttamatta jättäminen tapaamisista sekä jotkut vanhemman sairaudet vaativat valvottujen tapaamisten määräämistä. Valvotut tapaamiset ovat tarpeen myös henkisen väkivallan lopettamiseksi. Yhdistys katsoi myös, että perheväkivallan tulee riittää näytöksi, että tapaamisten toteuttamiseksi ei määrätä uhkasakkoa. Uhkasakkoa ei tulisi määrätä, jos lähihuoltaja suostuu valvottuun tapaamiseen. Vastaavasti ei myöskään valvottuun tapaamiseen veloitettua vanhempaa voitaisi uhkasakon uhalla pakottaa tapaamisiin.

Lastensuojelun Keskusliitto ry piti väkivaltariskin arvioimiseksi tärkeänä, että erityisjärjestelyistä päättävä taho kerää tietoa laajasti asiassa työskenteleviltä tahoilta (esim. lastensuojelu, poliisi). Erityisen tärkeää huomioida lapsen oma näkemys, jonka painoarvon arviointi vaatii ammattitaitoa.

Työryhmän mietinnössä lakiin ei ehdotettu ennalta määrättyä määräaika sopimuksen tai päätöksen olemassaololle. Moni lausunnonantaja kaipasi kuitenkin tällaista määräaika (mm. Elatusvelvollisten liitto ry, Varsinais-Suomen kärjäoikeus).

Varsinais-Suomen kärjäoikeus totesi, että 9 b §:ään olisi syytä lisätä maininta siitä, että tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot on määrättävä olemaan voimassa joko tietyn ajanjakson tai että niitä määrätään tapahtuvaksi tietty lukumäärä, jotta varmistetaan se, ettei tuettuja tai valvottuja tapaamisia taikka valvottuja vaihtoja jatketa ilman aihetta. Sen ennakointi, koska tuen tai valvonnan tarve päättyy, on usein käytännössä vaikeaa. Kun näistä määrätään määräaikaisesti, vältetään sopimusten tai päätösten muuttamisilta. Lisäksi kärjäoikeus totesi, koska pykälässä tarkoitetut toimenpiteet on tarkoitettu viimesijaiseksi vaihtoehdoksi, saattaa olla tarpeen lisätä pykälään perusteluissa oleva maininta siitä, ettei niitä saa jatkaa pidempään kuin on välttämätöntä.

Elatusvelvollisten liitto ry puolestaan ehdotti lisäystä, jonka mukaan tapaamiset voitaisiin määrätä valvotuksi tai tuetuksi enintään kuuden kuukauden ajaksi. Tästä voitaisiin poiketa vain, jos se on välttämätöntä lapsen turvallisuuden varmistamiseksi.

Kanta-Hämeen alueen ja Akaan kaupungin lastenvalvojat pitivät passiivisia vanhempia suurena ongelmana ja esittivät, että esim. kolmen valvotun tai tuetun tapaamisen jäätyä väliin voitaisiin tehdä tapaamisten lopettamispäätös. Näin lasta suojeltaisiin lasta toistuvilta pettymyksiltä ja toisaalta säästettäisiin resursseja. Tällä hetkellä sosiaalihuoltolaki mahdollistaa vain yksittäisen tapaamisen keskeyttämisen. Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin esitti, että tapaamisten laiminlyönti kokonaan esim. puolen vuoden aikana ilman hyväksyttävää syytä johtaisi siihen, että tapaamisoikeus raukeaisi, kunnes tapaaja hakee sitä uudelleen ja oikeus riittävästä näytöstä suostuu määräämään uudet valvotut tapaamiset.

Muutamit lausunnonantajat peräänkuuluttivat mahdollisuutta tuettuihin ja valvottuihin tapaamisiin lasta tapaavan vanhemman kotona (mm. Keski-Suomen kärjäoikeus, Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin). Keski-Suomen kärjäoikeus katsoi, että tämän vaihtoehdon tulisi käydä ilmi perusteluista.

Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin piti tärkeänä, että lapsen molemmat vanhemmat voisivat saada tukea ja palveluja kotiin riippumatta asuinkunnistaan. Tuettujen tapaamisten voisi toteuttaa kotioissa, jolloin valvottujen tapaamispaikkojen resursseja vapautuisi. Tapaamiset toteutuisivat sekä tapaajalle että lapselle luonnollisessa ympäristössä. Tapaamisia tukeva henkilö(t) näkisivät paremmin tuen tarpeen ja pystyisivät suuntaamaan apua oikeisiin asioihin. Tuettujen tapaamiset kotona madaltaisivat tapaajan kynnystä ottaa apua vastaan, joten tapaamiset toteutuisivat nykyistä paremmin. Kotona

voisi toteuttaa tapaamisia useammin ja pidempiä tapaamisia kuin valvotuissa tapaamispaikoissa. Kun nyt joka kolmas lapsi hylätään erossa, saataisiin tapaajavanhemman kotiin suunnatuilla palveluilla ohjattua vanhempaa toimimaan lapsen kanssa ja ottamaan uuden lain hengen mukaista vastuuta kasvatustehtävästä. Tapaajavanhempaa voisi velvoittaa ottamaan apua vastaan sillä, että jos avusta kieltäytyy, tapaamisia ei määrätä tai laajenneta.

Erään yksityishenkilön lausunnossa toivottiin valvottujen tapaamisten lopettamista lähes kokonaisuudessaan niiden epäinhimillisyyden vuoksi. Lapsilla tulee olla oikeus tavata vanhempaansa tämän kotona, ja vain erittäin harvoissa tapauksissa on perusteltua määrätä tapaamiset valvotuiksi.

Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin huomautti, että tapaamisjärjestelyvaihtoehtoja voitaisiin laajentaa siten, että tapaamiset voitaisiin toteuttaa myös julkisissa tiloissa tarvittaessa valvotuina vaihtoina. Tämä mahdollisuus olisi kustannuksiltaan kevyt vaihtoehto tuetun ja valvomattoman tapaamisen välille.

Ensi- ja turvakotien liitto ry katsoi, että lain tulisi turvata laadukas tapaamispaikkatoiminta, jossa kilpailutuksen kriteerinä ei saa olla vain hinta, vaan ensisijaisesti tapaamispaikkatoimintaa tuottavan tahon laadukkaasti tuottama ja lapsen edun turvaava palvelu. Oleellinen laatuun liittyvä tekijä on henkilöstön osaaminen, joka korostuu etenkin tuetuissa ja valvotuissa tapaamisissa merkittävänä lapsen ja tapaamisen turvallisuuden näkökulmasta. Amnesty International Suomen osasto tukee Ensi- ja turvakotien liitto ry:n vaatimusta.

Tampereen kaupunki ja YVPL katsoivat, että sopimuksiin ja päätöksiin pitäisi voida kirjata velvoite puhallutuksesta tai huumeusoissa käymisestä ja päihteettömyydestä tapaamisen toteutumisen edellytyksenä. Myös Vantaan käräjäoikeus kaipasi lakiin mahdollisuutta puhalluttaa tapaaja päihtymystä epäiltäessä.

Ensi- ja turvakotien liitto ry:n näkemyksen mukaan laissa tulisi määrätä tulkkipalvelusta ja sen kustannuksista, jollei työntekijällä ja vanhemmalla ole yhteistä kieltä.

Useat lausunnonantajat (Ensi- ja turvakotien liitto ry, Amnesty International Suomen osasto, Helin, Turun käräjäoikeus ja Vantaan käräjäoikeus) kannattivat säännöstä, jonka mukaan tuomioistuimien voi asettaa valvotun tapaamisen edellytykseksi, että tapaaja luovuttaa oman passinsa ja hallussaan olevan lapsen passin valvojalle tapaamisen ajaksi (9 §:n 3 momentti). Etävanhempien liitto ry katsoi, että matkustusasiakirjat pitäisi voida määrätä luovutettavaksi myös sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella.

Helin, Turun hovioikeus ja Vantaan kärjäoikeus kiinnittivät huomiota siihen, että passin luovuttamisvelvollisuudella voisi olla suurempi merkitys tuetuissa tapaamisissa ja valvotuissa vaihdoissa, koska valvoja ei niissä ole koko ajan paikalla. Helinin mukaan mahdollisuus asettaa passin luovuttaminen tapaamisen ehdoksi voisi olla tarpeen silloinkin, kun tapaamiset toteutetaan ilman tukea tai valvontaa. Sen vuoksi olisi ehkä tarpeen vielä harkita, löytyisikö luovutettavan passin hallussapitäjäksi sellainen taho, että ajatus olisi toteutettavissa ilman, että kohtuuttomasti vaikeutetaan tapaamisoikeuden käyttämistä. Helin huomautti, että järjestelylle ei liene perustuslaista johtuvaa esettä, jos tapaaminen voidaan järjestää niin, että lasta tapaava henkilö voi aina halutesaan keskeyttää tapaamisen ja hakea passinsa.

Pohjois-Karjalan kärjäoikeus katsoi, että passin luovuttamisen edellytysten selvittäminen on omiaan kärjistämään oikeudenkäyntiä ja pitkittämään sitä.

3.2.7 Lapsen oikeus tavata muuta henkilöä kuin vanhempansa (9 c §)

Mietinnössä ehdotettiin, että lapselle voitaisiin sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä vahvistaa oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä. Mahdollisuutta vahvistaa tapaamisoikeus lapsen ja muun henkilön kuin vanhemman välille pidettiin lähes kaikissa lausunnoissa kannatettavana.

Ainoastaan Pohjois-Karjalan kärjäoikeuden mielestä 1 §:ään ehdotettu maininta velvollisuudesta vaalia myös muita lapselle läheisiä suhteita olisi riittävä. Pohjois-Karjalan kärjäoikeuden mukaan säännös on omiaan johtamaan entistä vaikeampiin oikeudenkäynteihin ja siihen, että oikeudenkäynnit lisääntyvät.

STM esitti yleisperusteluihin kirjausta siitä, että lapsella on yleinen oikeus perhe-elämän suojaan, ystävyyssuhteisiin ja yhteydenpitoon läheisten henkilöiden kanssa ilman, että niistä tehdään sopimusta. Yhteydenpidosta sovitaan kirjallisesti käytännössä vain niissä tilanteissa, joissa se on kulloinkin perusteltua. Voi olla vaara, että sopimus- ja päätösmahdollisuuksia sisältävä laki luo virhekuvan siitä, että kaikesta tavanomaiseen elämään liittyvästä pitäisi aina tehdä sopimus. Tampereen kaupunki ja Suomen Asianajajaliitto korostivat samaa.

Lastenvalvojat ry ja Tampereen kaupunki pitivät ehdotusta ongelmallisena siltä osin, kuin sopimus voitaisiin vahvistaa lastenvalvojan luona. Ne esittivät, että tapaamisoikeuden vahvistaminen lapsen ja muun henkilön kuin vanhemman välille tulisi käsitellä tuomioistuimessa ja asiassa olisi hyvä tehdä jonkinasteinen olosuhdeselvitys. Myös Etelä-Savon kärjäoikeus ja Lastensuojelun Keskusliitto ehdottivat, että toimivalta tällaisen yhteydenpidon vahvistamiseen olisi vain tuomioistuimella.

Hakalehto & Koulum kannattivat mahdollisuutta järjestää asia sopimuksella. Samalla heidän mielestään tulisi varmistaa, että sosiaalitoimessa työskenteleville turvataan valmiutta arvioida lapsen ja tapaajan suhdetta lain tarkoittamassa mielessä ja että lapsen edun arvioinnissa otetaan huomioon sopimuksen täytäntöönpanokelpoisuus ja merkitys arjen kannalta. He samoin kuin Lastensuojelun keskusliitto esittivät myös, että näissä asioissa viranomaisen olisi kuultava lasta henkilökohtaisesti lapsen mielipiteen selvittämiseksi.

Kanta-Hämeen ja Akaan kaupungin lastenvalvojien lausunnossa nähtiin huolena tällaisten sopimusten teko käytännössä, kun sopijapuolia saattaa olla paljon. Useissa lausunnoissa toivottiin selkeitä ohjeita mm. siihen, miten monta tapaamisoikeutta lapselle voitaisiin vahvistaa. Riskinä nähtiin myös lapsen tapaamisten pirstaloituminen.

Sateenkaariperheet ry toi esiin ns. apilaperheet, joissa lapsen hoivasta vastaa suunnitelmallisesti lapsen syntymästä lähtien useampi kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa. Yhdistys katsoi sääntelyn perusteella olevan epäselvää, voisiko tällaisen sopimuksen vahvistaa jo lapsen syntymän aikoihin vai edellyttääkö sopimuksen vahvistaminen kaikissa tilanteissa vakiintuneen ihmissuhteen syntymistä. Sateenkaariperheet ry vaati, että myös apilaperheeseen lapsen syntymän aikaan vallinnut perhetilanne voidaan vakiinnuttaa alusta asti vanhempien välisellä sopimuksella tapaamisoikeudesta ja että tämä selkeytettäisiin sääntelyssä. Tätä kannattivat myös Monimuotoiset perheet -verkosto ja Amnesty International Suomen osasto.

Pirkanmaan käräjäoikeus katsoi, että henkilöpiiri on hyvin määritelty ja piti säännöksen sanamuotoa ja perusteluja hyvinä.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies, Vaasan hovioikeus, Suomen tuomariliitto ry, MLL, Lastensuojelun Keskusliitto sekä Hakalehto & Koulum pitivät säännöksessä tarkoitettua läheisen henkilön määrittelemistä suppeaksi perusteltuna. Rovaniemen hovioikeus arvioi, että määritelmä voi aiheuttaa tästä huolimatta tulkintaongelmia. Etelä-Savon käräjäoikeus katsoi, että määritelmän pitäisi olla tarkempi. Lastensuojelun Keskusliitto, Hakalehto & Koulum esittivät määritelmän rajaamista tapauksiin, joissa olisi painavia perusteita olettaa, etteivät tapaamiset lapsen ja tälle erityisen läheisen henkilön välillä muuten toteutuisi. Myös Vantaan käräjäoikeus pohti, tarvitsisiko määritelmää tarkentaa. Se toi esiin toisaalta Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan tulkinnan, mikä saattaa vaikuttaa päinvastaiseen suuntaan laajentamalla läheisten henkilöiden piiriä verrattuna ehdotuksessa määriteltyyn erityisen läheisenä pidettävään henkilöön. Kotkan kaupunki totesi puolestaan, että suppea määritelmä ei tue lapsen oikeutta pitää yhteyttä hänelle tärkeisiin henkilöihin kuten isovanhempiin, jos vanhemmat eivät pääse asiasta sopimukseen.

Suomen Asianajajaliitto katsoi, että mahdollisuutta tällaisen tapaamisoikeuden vahvistamiseen tulisi käyttää hyvin harkiten ja sen tarpeellisuutta tulisi punnita lapsen edun turvaamiseksi monelta näkökannalta. Myös valtiovarainministeriö katsoi, että sääntelyssä on tarpeen korostaa näissä tilanteissa tapaamisoikeuden vahvistamisen korkeaa kynnystä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) ehdotti täsmennettäväksi tapaamisoikeuden vahvistamista myös sellaiseen läheiseen, joka ei ole asunut samassa taloudessa.

Oikeuskanslerinvirasto kiinnitti huomiota siihen, että hakijana voisi olla myös säännöksessä tarkoitettu lapselle läheinen henkilö ja piti mahdollisena, että ehdotettu säännös saattaisi lisätä oikeudenkäyntejä, jotka ovat lapselle kuormittavia. Turun hovioikeus suhtautui varauksellisesti siihen, että läheiseksi itse väittävälle henkilölle annetaan itsenäinen oikeus hakemuksen vireille panemiseksi ja esitti harkittavaksi, että vain sosiaaliviranomaiset voisivat tehdä tällaisen hakemuksen. Myös Keski-Suomen kärjäoikeus arvioi vireillepano-oikeuden aiheuttavan vaaran oikeudenkäyntien lisääntymisestä. Hakalehto & Koulu totesivat, että vireillepanovaltaa koskevaa säännöstä olisi arvioitava huolellisesti. Laaja vireillepanovalta ei heidän mielestään ole välttämättä suoraan lapsen edun vastainen, mutta se ei saa altistaa lasta turhille oikeusprosesseille.

3.2.8 Tapaamisoikeuden turvaaminen (9 d §)

Mietinnössä ehdotettiin mahdollisuutta asettaa tietyin edellytyksin uhkasakko tapaamisoikeutta koskevaan lopulliseen päätökseen varmistamaan tapaamisoikeuden toteutuminen.

Useissa lausunnoissa ehdotusta kannatettiin ja katsottiin sen edistävän tapaamisoikeuden toteutumista ja nopeuttavan täytäntöönpanoprosessia (mm. Itä-Suomen hovioikeus, Rovaniemen hovioikeus, Turun hovioikeus, Pirkanmaan kärjäoikeus, Vantaan kärjäoikeus, Keski-Suomen kärjäoikeus, Lapsiasiavaltuutettu, THL, Helsingin kaupunki, Oulun kaupunki, Tampereen kaupunki, Eksote, Kaapatut lapset ry, Lastenvalvojat ry, MLL, HYVE, MJKL ja ILA).

Ehdotusta ei kannattanut Pohjois-Karjalan kärjäoikeus, joka katsoi sen olevan omiaan kärjistämään riitaisuutta ja siten vaikeuttamaan oikeudenkäynnin sujuvuutta. Lisäksi oikeudenkäynteihin tulee yksi ratkaistava asia lisää. Kriittisesti ehdotukseen suhtautuivat myös Monimuotoiset perheet verkosto ja Suomen Asianajajaliitto. Viimeksi mainittu katsoi, että on parempi uudistaa täytäntöönpanomenettely.

Ensi- ja turvakotien liitto ja Nytkis korostivat tarvetta selvittää, mistä syystä tapaamisoikeus ei toteudu ja onko taustalla perusteltu väkivallan uhka. Lapin yliopisto ja VIOLA Väkivallasta vapaaksi ry totesi, että uhkasakko voi pahimmillaan lisätä uhrin kokemusta

siitä, että lasta tulee antaa tavata väkivallasta huolimatta. Uhkasakon asettaminen edellyttää monipuolista tietoa perheen tilanteesta, hyvää perehtyneisyyttä väkivallan muodoista ja dynamiikasta.

HYVE, MJKL, ILA, Kaapatut Lapset ry ja eräät yksityiset tahot kannattivat uhkasakon lisäämistä kaikkiin päätöksiin. Eräät yksityiset tahot esittivät, että uhkasakko tulisi liittää myös lastenvalvojan luona tehtäviin sopimuksiin.

Sisäministeriö totesi olevan jossain määrin epäloogista, että vain toiselle vanhemmalle voidaan asettaa uhkasakon nojalla velvoite sallia tapaamiset, mutta päinvastaisessa tapauksessa näin ei olisi. Se totesi, että tämä mahdollistaa toiselle vanhemmalle mahdollisuuden kiusaamistarkoituksessa kieltäytyä tapaamisesta, vaikka haluaakin ylläpitää suhdetta lapseen. Ministeriö katsoi, että jatkovalmistelussa tulisi vielä pyrkiä näiden tilanteiden varalle ratkaisu, jolla seuraamukset säädettäisiin tasapuolisesti velvoittaviksi. Eräänä mahdollisuutena ministeriö näki uhkasakon sitomisen myös toisen vanhemman sopimusvelvoitteiden pääsääntöiseen noudattamiseen. Saman ongelman toivat esiin myös eräät yksityiset lausunnonantajat.

Yksityisten henkilöiden antamissa lausunnoissa näkemykset uhkasakon asettamisesta jakaantuivat. Osa piti perusteltuna uhkasakon asettamista, myös ehdotettua laajemmin. Osa puolestaan katsoi, ettei se ole tarkoituksenmukainen keino näiden ongelmien selvittämiseen, että sen tulisi olla viimesijainen keino ja että taustalla olevat syyt, esimerkiksi perheväkivalta, tulisi selvittää.

3.2.9 Vieraannuttaminen ja muu tapaamisoikeuden estäminen

Suurin osa lausunnonantajista kannatti työryhmän linjausta siitä, että vieraannuttamista ei kriminalisoida. Vieraannuttamisen käsittelystä laissa ja sen perusteluissa esitettiin erisuuntaisia näkemyksiä.

Eryteisesti yksityisten henkilöiden lausunnoissa tuotiin esiin tarve puuttua vieraannuttamistilanteisiin vahvemmin kuin mitä ehdotuksessa on esitetty ja kannatettiin myös vieraannuttamisen sanktiointia. Vieraannuttamisen kriminalisointia kannattivat myös Miesten tasa-arvo ry ja Etävanhempien liitto ry. Myös HYVE ja ILA piti kriminalisoinnin sijaan esitettyjä toimia riittämättöminä. HYVE ja ILA esittivät, että laissa tulee erikseen todeta, että vieraannuttaminen on henkistä väkivaltaa lasta kohtaan. Huoltokiusaaminen ja erityisesti vieraannuttamisen tulisi olla peruste lapsen välittömälle asuinpaikan vaihtamiselle.

Miesjärjestöjen keskusliiton näkemyksen mukaan vanhemmuuden tahallinen horjuttaminen (esimerkiksi vieraannuttaminen ja tapaamisoikeuden noudattamattomuus) tulee lainsäädännön turvin estää. Mietinnössä käsitellään sekä vieraannuttamista että tapaamisoikeuden noudattamattomuutta, ja ne huomioidaan asioina, jotka horjuttavat vanhemmuutta ja ovat suoraan tai välillisesti lapseen kohdistuvaa väkivaltaa. On hyvä, että nämä kysymykset on näin nostettu esille. Uhkasakko-menettely tulisi kuitenkin liittää kaikkeen huoltokiusaamiseen, ja vieraannuttamisen kriminalisoiminen saattaisi olla mietinnössä esitettyä selkeämpi tapa ennaltaehkäistä tätä ongelmaa.

Naisjärjestöjen Keskusliitto kantoi huolta vieraannuttamisen sisällyttämisestä lakiuudistukseen. Keskusliiton näkemyksen mukaan vaikeasti määriteltävää nk. vieraannuttamista ei tule voida käyttää tapaamis- ja huoltoriidoissa sitä osapuolta vastaan, jolla on syytä olla huolissaan lapseen tai itseensä kohdistuvasta väkivallasta. Lähtökohtana tulee olla mahdollisten väkivaltaepäilyjen selvittäminen ja selvityksen huomioiminen lapsen huoltajuudesta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä. Keskusliitto totesi, että ehdotuksessa lapsen oikeuksiin viitataan kuitenkin myös tavalla, joka voidaan tulkita lapsen edun vastaiseksi, ja viittasi emeritaprofessori Kevät Nousiaisen lausuntoon.

Nousiainen ym. pitivät yhteisessä lausunnossaan huolestuttavana vieraannuttamiskysymyksen käsittelyä työryhmän mietinnössä. He toteavat, että vieraannuttaminen on terminä hyvin kiistanalainen, eikä sille ole yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Lausunnon mukaan vieraannuttaminen on erotettava erityisen selkeästi perustellusta yhteyksien rajoittamisesta lapsen vanhempaan esim. väkivallan vuoksi. Vieraannuttamisteorian ristiriitaisuuden vuoksi kyseistä termiä ei tulisi käyttää lainsäädännössä, ainakaan ilman syvällisempää analysointia ja myös muita teoreettisia näkökulmia huomioon ottaen. Lausunnossa pidettiin oikeana työryhmän johtopäätöstä siitä, että ei ole perusteltua ehdottaa vieraannuttamisen tai muun tapaamisoikeuden estämisen kriminalisointia.

NYTKIS ry totesi, että vieraannuttaminen mainitaan lain perusteluissa, mutta sitä ei määritellä. Yhdistyksen mielestä on välttämätöntä, että mikäli vieraannuttaminen halutaan pitää maininnan tasolla mukana lain perusteluissa, siihen viitattaessa on todettava selvästi, että vieraannuttamisessa on kyse vakavasta, pitkäaikaisesta, johdonmukaisesta ja jatkuvasta toiminnasta. Vieraannuttamisen määrittely pitkäkestoiseksi ja johdonmukaiseksi on tärkeää, jotta siitä ei tule uutta asetta vaikeisiin tapaamis- ja huoltoriitakierteisiin, mikä pahimmillaan lisää riitoja. On huolehdittava siitä, että vieraannuttamisesta ei muodostu syytös, joka käytännössä vaientaa osapuolen, jolla on huoli lapseen kohdistuvasta väkivallasta (ml. seksuaalinen väkivalta), koska lapsen turvallisuutta ja mahdollisuutta saada oikeutta ei voi alistaa vanhempien oikeuksille.

Amnesty International Suomen osasto toteaa lausunnossaan, että mietinnössä ”vieraannuttamis”-käsitteen käyttö on ristiriidassa Istanbulin sopimuksen velvoitteiden

kanssa. Järjestö toteaa, että vaino ja ”vieraannuttaminen” asettuvat usein vastakkaisiksi väitteiksi huoltoriidoissa. Eron jälkeisen vainon uhri voi olla vastakkaisen osapuolen mielestä lasten ”vieraannuttaja”. Kyse voi olla siitä, että vainon uhri suojelee toiminnallaan lastaan väkivaltaiselta ex-puolisolta. Vainoajan ja ”vieraannuttajan” erottaminen toisistaan vaatii ”vieraannuttamis”-käsitteen tarkkaa määrittelyä ja sen arvioimista, miten kyseinen käsite ymmärretään eri toimijoiden taholla.

3.2.10 Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaiseminen (10 §)

Useimmat lausunnonantajat pitivät onnistuneena ehdotettua uutta sanamuotoa, joka mainitsee vanhempien kyvyn asettaa lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle. Tarpeellisena pidettiin myös samaan pykälään esitettyä lisäystä seikoista, joihin on erityisesti kiinnitettävä huomiota lapsen asumista ja tapaamisoikeutta ratkaistaessa.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta TANE:n mukaan Istanbulin sopimuksen mukaisesti tulevassa lainsäädännössä pitää täsmentää, että myös puolisoiden välinen, lapseen suoraan kohdistumaton väkivalta on lapselle vakavasti haitallista. Siksi paitsi lapseen, myös vanhempaan kohdistuva väkivaltainen käytös on otettava huomioon huoltajuus- ja tapaamispäätöksissä. Tämä tulisi sisällyttää lakiehdotuksen 10 §:ään, jossa säädetään huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemisen perusteista. Myös STM, Ensi- ja turvakotien liitto ry sekä Amnesty International Suomen osasto korostivat lausunnoissaan, että Istanbulin sopimuksen alaan kuuluva väkivalta tulee ottaa huomioon huolto- ja tapaamispäätöksiä tehtäessä.

NYTKIS ry totesi, että pykälän muotoilu ei ole riittävä. Se esitti lisättäväksi lainkohtaan, että huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä on otettava huomioon toiseen vanhempaan ja lapseen kohdistuva väkivalta. Lain perusteluissa tulee todeta, että tämä koskee tekijänä ja kohteena myös 9 §:n perusteella tapaamisoikeuden hakijaa.

Amnesty International Suomen osasto totesi, että pykälän 2 momentissa huomioon otettavaksi ehdotettu vanhemman kyky asettaa lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle voi ohjata viranomaista sivuuttamaan aiemmin tapahtuneet väkivaltatapaukset. Yhteistyövanhemmuuden painotus voi johtaa siihen, että väkivallasta avautuva vanhempi saatetaan tulkita kyvyttömäksi asettamaan lapsen tarpeet etusijalle. Säännökset vaikeuttavat Istanbulin sopimuksen 31.2 artiklan mainitsemää väkivallan uhrin ja heidän lapsensa turvallisuuteen kohdistuvan uhan esiin nostamista huolto- ja tapaamisoikeuksista päätettäessä.

3.2.11 Lapsen mielipiteen selvittäminen (11 §)

Helsingin kaupunki toivoi otsikossa säilytettävän mielipiteen ohella lapsen toivomusten selvittäminen. Lisäksi se totesi, että olisi parempi puhua mielipiteen sijasta lasten ajatusten selvittämisestä. Se esitti lisättäväksi 2 momenttiin lastensuojelulain 20 §:ää vastaavasti maininnan, että selvittämisestä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa *tai muiden läheisten ihmisten* välisille suhteille.

Espoon kaupunki totesi terminologian olevan osin epätarkkaa ja johdonmukaista. Termejä kuuleminen, keskusteleminen ja toiveiden ja mielipiteen selvittäminen esiintyy teksteissä sekavasti ja jopa tekemisen tavoitetta hämärtävästi. Lapsen kanssa voidaan ”keskustella” kertaluonteisesti tilanteen mukaan lapsen omista tunteista, arkipäivästä, hyvinvoinnista, ajatuksista ja elämäntilanteesta. Lapsen ”kuulemisessa” ja ”mielipiteen selvittämisessä” on sen sijaan kyse paljon laajemmasta kokonaisuudesta, joka edellyttää useita tapaamisia ja myös muun selvityksen hankkimista. Tässä pykälässä edellytetään, että lapselle selostetaan mielipiteen selvittämisen tarkoitus ja selvittämiseen liittyvä menettely. On syytä pohtia, onko tarkoitus ja menettely eri instansseissa prosessin eri vaiheissa tämän aineiston pohjalta riittävän selkeä ja yhteisesti ymmärrettävissä.

3.2.12 Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättäminen huostassapidon aikana (11 a §)

Säännöstä kannatettiin yleisesti. Sitä pidettiin tarpeellisena ja päätöksentekoa selkeyttävänä.

Helsingin hallinto-oikeus toteaa, että tuomioistuinten välisen tiedonvaihdon parantamista ja sitä koskevien säännösten ja menettelyiden selkeyttämistä olisi aiheellista edelleen selvittää. Se esittää pohdittavaksi, tulisiko lapsenhuoltolain 16 b §:ssä säätää, että tuomioistuimella on muiden pykälässä mainittujen tahojen ohella saada lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden ratkaisemiseksi välttämätöntä tietoa myös hallintotuomioistuimelta. Tässä yhteydessä olisi arvioitava, edellyttääkö asia muutoksia muihin salassapitoa ja tietojen luovuttamista koskeviin säännöksiin.

Myös tutkijatohtori Hannele Tolonen ehdottaa hallintotuomioistuimen lisäämistä esimerkiksi 16 §:ään, jotta salassapitoa koskevat säännökset ja niiden tulkinta ei muodostuisi tiedonkulun esteeksi.

3.2.13 Sopimuksen tai päätöksen muuttaminen (12 §)

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan päätöksen tai sopimuksen muuttamiselle ehdotettiin mietinnössä nykyistä korkeampaa kynnystä.

Useissa lausunnoissa ehdotusta kannatettiin huollon ja tapaamisoikeuden muuttamiskynnyksen korottamista. (mm. Rovaniemen hovioikeus, Itä-Suomen hovioikeus, Etelä-Savon kärjäoikeus, Vantaan kärjäoikeus, MLL). Tällä katsottiin voitavan estää pahimmat vuodesta toiseen jatkuvat lapsiriidat. Olosuhteiden muuttamiskynnyksen korottamisen voitiin tosin ainakin ennen oikeuskäytännön vakiintumista voivan johtaa muutoksenhaun lisäämiseen.

Ongelmallisena pidettiin kuitenkin vanhempien välisten sopimusten muuttamiskynnyksen nostamista. Useat tahot (mm. Vaasan hovioikeus, Varsinais-Suomen kärjäoikeus, Suomen lakimiesliitto, Suomen Asianajajaliitto, Suomen tuomariliitto) näkivät riskinä sen, että sovintoihin ei uskalletaisi enää sitoutua sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella tai tuomioistuimessa asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa tai hakemusasian valmisteluistunnossa, koska sopimuksen muuttaminen vaatisi olennaisen olosuhteiden muutoksen tai erityisen syyn. Katsottiin myös, että vanhemmat saattaisivat tuoda asian nykyistä useammin kärjäoikeuden ratkaistavaksi ja vaatia sen sielläkin pääkäsitteilyn jälkeen ratkaistavaksi. Tämän katsottiin merkitsevän, että lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden määrä kärjäoikeudessa tulisi lisääntymään.

Yhtenä ratkaisuna edellä mainittuun ongelmaan nähtiin, että muutuskynnystä korotettaisiin vain tuomioistuimen pääkäsitteilyn jälkeen päättämien ratkaisujen osalta, mutta ei sopimuksella vahvistettujen osalta.

Pirkanmaan kärjäoikeus piti ehdotettua 1 kohtaa ”asiaan osalliset ovat muutostarpeesta samaa mieltä” ongelmallisena: onko aina sallittava riitelemineen, jos vanhemmat haluavat riidellä, kun kysymys voi olla hyvin pienistäkin asioista. Se kannatti kohdan poistamista. Toiseksi Pirkanmaan kärjäoikeus katsoi, että 3-kohdan kriteeri ”on muuten lapsen edun kannalta perusteltu syy” ei juurikaan poikkeaa aiemmasta ”tai muuttamiseen on muutoin aihetta”. Muutosta haluava vanhempi argumentoi aina lapsen edulla.

Vaasan hovioikeus ei kannattanut muutuskynnyksen korottamista, vaan piti ehdotettua 14 a §:ää kannatettavampana keinona toistuvien riitojen ehkäisemiseksi. Vaasan hovioikeuden mielestä nykyisin voi olla aiempaa enemmän tarvetta muuttaa lasta koskevaa järjestelyä, eikä muutuskynnyksen korottaminen ole yhteensopiva perheiden tilanteita koskeviin muutoksiin.

Helin ei pitänyt ehdotettua 12 §:ää teknisesti onnistuneena ja ehdotti pykälän jakamista kahteen osaan niin, että toinen momentti koskisi vain sopimuksella tapahtuvaa muuttamista ja toinen momentti tuomioistuimen päätöksellä tapahtuvaa muuttamista.

3.3 Oikeudenkäynti

3.3.1 Hakemus sopimuksen tai päätöksen muuttamiseksi (14 a §)

Mietinnössä ehdotettiin uutta säännöstä, jonka mukaan tuomioistuin voisi hylätä selvästi perusteettoman muutoshakemuksen kirjallisessa menettelyssä. Ehdotetun säännöksen mukaan hakijan olisi ilmoitettava, millä perusteella sopimuksen tai päätöksen muuttamista koskeva, 12 §:ssä säädetty edellytys täyttyy.

Vaasan hovioikeus katsoi, että oikeudenkäymiskaaren yleisistä säännöksistä sellaisenaan ilmenee, että hakijan tulee ilmoittaa perusteet hakemukselleen. Hovioikeudella ei ole kuitenkaan huomautettavaa, jos lapsenhuoltolain 3 luvun 14 §:n 3 momentissa halutaan vielä erikseen korostaa muutoshakemuksen laatuvaatimuksia. Sillä ei ollut ehdotettuun 14 a §:n 2 momenttiin ole huomautettavaa. Ehdotus riittää vastaamaan toistuviin ja tarpeettomalta vaikuttaviin lapsenhuoltolain mukaisiin muutoshakemuksiin. Tällaisten asioiden määrä lienee kuitenkin verrattain vähäinen. Lasta koskevassa asiassa kynnys asian viemiseen suulliseen käsittelyyn ei saa muodostua korkeaksi

Turun hovioikeus piti mahdollisuutta hylätä perusteeton hakemus jo kirjallisessa menettelyssä myönteisenä. Se katsoi, että valittu sanamuoto ”ilmeistä” saattaa olla kuitenkin liian tiukka. Hovioikeuden mielestä sanamuoto voi jopa johtaa tiukempaan tulkintaan kuin oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 6 §:n 2 momentti, jossa käytetty sanamuoto ”selvästi perusteeton” on oikeuskäytännössä antanut säännökselle melko suppean käyttöalan.

Rovaniemen hovioikeuden mielestä ehdotus voi olla tarpeellinen keino pysäyttää turhia oikeudenkäyntejä. Säännös tosin lisäisi todennäköisesti valitusten määrää alkuvaiheessa, ennen oikeuskäytännön vakiintumista.

Vantaan kärjäoikeus ja Helsingin kärjäoikeus pitivät säännöstä tarpeellisenä. Lau sunnoissa todettiin, että tällä hetkellä lapsiasia on esimerkiksi mahdollista saattaa viireille kärjäoikeudessa uudella hakemuksella välittömästi hovioikeuden sisällöllisesti samaa asiaa koskevan ratkaisun jälkeen.

Varsinais-Suomen kärjäoikeuden mielestä on kyseenalaista, onko tarpeen säätää mahdollisuutta hakemuksen hylkäämiseen kirjallisessa menettelyssä. On poikkeuksellista, että kirjallisen aineiston perusteella voitaisiin tehdä johtopäätös siitä, ettei edellytyksiä muuttamiseen ole. Lisäksi säännös poikkeaa oikeudenkäymiskaaressa säädetystä menettelystä.

Pohjois-Karjalan kärjäoikeus totesi, että säännös voi koskea vain erittäin poikkeuksellisia tilanteita, joissa asianosainen on jättänyt hakemuksen toisensa jälkeen.

Keski-Suomen kärjäoikeus ei pitänyt ehdotusta riittävänä eikä realistisena. Se ehdotti selvää aikarajaa (esim. yksi vuosi lainvoimaisesta päätöksestä), jonka aikana samaa riitaa ei voi panna uudestaan vireille. Myös rauhoitusajan jälkeen tehty hakemus edellyttäisi painavia syitä eli muutoskynnys olisi korkea. Kärjäoikeuden mukaan ehdotettu säännös johtaa siihen, että vanhempi voi aina löytää (tai "keksiä") uusia muutosperusteita. Kärjäoikeus ehdotti, että toistuvissa oikeudenkäynneissä oikeusavun saamista rajoitetaan.

Pirkanmaan kärjäoikeus totesi, että pyrkimys toistuvien huoltoriitojen ehkäisyyn on selkeä ja mahdollisuus hylkäämiseen kirjallisessa menettelyssä on hyvä. Se katsoi, että käytännössä muutoskynnyksen mataluus (ehdotettu 12 §) johtaa siihen, että kirjallista menettelyä ei kovin usein voida käyttää. Hakija argumentoi aina lapsen edulla ja sitä on vaikea arvioida, ennen kuin asia on tutkittu. Lisäksi nyt esitetyn mukaan asia täytyy aina tutkia, jos vanhemmat ovat muutostarpeesta sama mieltä.

3.3.2 Käsittelyn joutuisuus (14 b §)

Oikeudenkäyntien nopeuttamiseksi työryhmän mietinnössä ehdotettiin tuomioistuimelle yleistä velvollisuutta käsitellä lapsenhuoltoa koskeva asia joutuisasti ja järjestää ensimmäinen istunto viivytyksettä. Säännöstä ei vastustettu.

Lisäksi ehdotettiin, että kärjäoikeuden olisi järjestettävä istunto kuuden viikon kuluessa, jos asiassa on pyydetty väliaikaista määräystä. Tämä ehdotus herätti erisuuntaisia kommentteja.

Helsingin kärjäoikeus ja Suomen Asianajajaliitto kannattivat ehdotusta. Helsingin kärjäoikeus katsoi määräajan jännevöittävän luonteeltaan kiireellistä väliaikaismääräystä koskevien asioiden käsittelyä. Asianajajaliitto ehdotti harkittavaksi, voitaisiinko säätää myös itse pääprosessin aloittamiselle vähimmäisaika siitä, kun asia on tullut vireille siitä riippumatta, onko pyydetty väliaikaismääräystä.

Useimmat tuomioistuimet eivät kannattaneet väliaikaismääräysten käsittelylle määräaika-

Vaasan hovioikeus ei puoltanut ehdotusta ja totesi, että eri tilanteissa väliaikaismääräystä koskeva vaatimus voi koskea mitä erilaisimpia vaatimuksia eivätkä kaikki tilanteet vaadi erityistä tilannetta. Väliaikaismääräysvaatimuksen esittäminen ei saa johtaa

siihen, että se automaattisesti muodostaa ohituskaistan käsittelyjonossa odottaviin muihin lapsiasioihin. Hovioikeuden mielestä tuomioistuimelle tulee jättää laajempi harkintavalta arvioida, onko käsillä oleva väliaikais määräys vietävä suulliseen käsittelyyn ja missä ajassa. Tarpeen mukaan hovioikeus esitti, että 14 b §:n viimeinen virke voisi kuulua esimerkiksi näin: 'Asiassa esitetty väliaikaisvaatimus voi vaatia muita asioita kiireellisempää käsittelyä'.

Turun hovioikeus totesi, että väliaikais määräyksen käsitteleminen istunnossa kuudessa viikossa ei muodostane tuomioistuinten osalta ongelmaa. Se katsoi, että osapuolten lainopillisten avustajien osalta määräaika saattaa olla ongelmallinen. Hakemuksen tiedoksianto ulkomailla voi myös vaatia pidemmän ajan.

Rovaniemen hovioikeus katsoi, että asioiden joutuisaa käsittelyä ei turvata määräajoilla vaan riittävillä resursseilla. Hovioikeuden näkemyksen mukaan asioiden käsittelyn pitkä kesto on johtunut useimmiten sosiaalitoimen selvityksen viipymisestä.

Myös Pohjois-Karjalan kärjäoikeus totesi pitkien käsittelyaikojen johtuvan pääasiassa sosiaalitoimen selvitysten viipyminen. Säännös saattaisi provosoida tarpeettomien väliaikais määräysoikien jättämiseen.

Espoon kärjäoikeus totesi, että määräaika muodostaa riskin siitä, että väliaikais määräyksiä pyydetään säännönmukaisesti. Toisaalta määräaika saattaa aiheuttaa sen, että lain kirjaimen täyttämiseksi järjestetään pakollinen valmisteluistunto, jossa asia ei kuitenkaan todellisuudessa vielä etene.

Varsinais-Suomen kärjäoikeus katsoi, että pykälän ensimmäinen virke asian käsittelyn joutuisuudesta riittää kattamaan ne asiat, joissa on pyydetty väliaikaista määräystä. Kärjäoikeuden mielestä joutuisuudesta tinkiminen tulee olla ainakin siitä yksimielisten asianosaisten määräysvallassa, koska lapsiasioihin erikoistuneiden avustajien kalenteri ovat usein täynnä ja asianosainen saattaa silti haluta juuri valitsemansa avustajan hoitamaan asiansa.

Keski-Suomen kärjäoikeus ei pitänyt kuuden viikon määräaika realistisena tavoitteena. Sekin totesi istunnon ajankohdan sopimisen erityisesti lakimiesten kanssa olevan haastavaa, mutta ei pitänyt perusteltuna lakimiehen velvollisuutta luopua jutusta ja antaa se sijaiselle. Se katsoi, että istunnon tarpeellisuuden harkinta pitää jättää kärjäoikeudelle.

Etelä-Savon kärjäoikeus piti kuuden viikon määräaika epärealistisena ja tarpeettomana. Riittävää olisi asettaa velvollisuus näidenkin ratkaisemiseen ilman aiheetonta

viivytystä. Jos määräaika kuitenkin halutaan asettaa, sen pitäisi olla vähintään 8 viikkoa.

Pirkanmaan kärjäoikeus vastusti lakiin kirjattua kuuden viikon määräaikaa. On mahdollista, että määräaika lisääisi tarpeettomia väliaikaismääräysvaatimuksia. Todella kiireellisissä tilanteissa kuuden viikon määräaika on auttamattomasti liian pitkä, ja joissakin tilanteissa se aiheuttaa turhaa kiirehtimistä tilanteissa, joissa kiirettä ei ole ja on enemmän eduksi, että asianosaiset saavat valmistautua asianmukaisesti käsittelyyn. Kärjäoikeuden kykenevät itse arvioimaan tilanteen.

Myös Suomen tuomariliitto vastusti ehdottomasti väliaikaismääräyksille säädettävää määräaikaa. Se totesi, ettei tuomioistuimella ole lähtökohtaisesti edes velvollisuutta antaa väliaikaismääräystä. Ehdotettu säännös johtaisi erittäin todennäköisesti tarpeettomiin väliaikaismääräyspyyntöihin ”ohituskaistalle” pääsemiseksi. Se katsoi, että tarpeettomista määräajoista tulisi luopua. Se ei pitänyt myöskään sopivana perustelujen toteamusta siitä, että tuomareiden tai avustajien työkiireet eivät saisi olla syynä määräajasta poikkeamiselle. Henkilöllä tulee olla oikeus valita itse avustajansa. Lapsiasioihin erikoistuneet avustajat ovat kysytyjä ja heidän kalenterinsa ovat varsin täysiä.

3.3.3 Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa (15 a §)

Lapsenhuoltolakiin ehdotettiin nykyistä yksityiskohtaisempaa säännöstä lapsen kuulemisesta tuomioistuimessa. Ehdotuksen mukaan tuomioistuin voisi myös halutessaan käyttää lapsen kuulemisessa apuna asiantuntija-avustajaa.

Säännöstä lapsen kuulemisesta tuomioistuimessa kannatettiin yleisesti. Samoin kannatettiin mahdollisuutta käyttää kuulemisessa apuna asiantuntija-avustajaa.

Lapsen kuulemisen toteuttamisesta esitettiin monia kommentteja. Useissa lausunnoissa katsottiin, että lapsen suojaamiseksi ja lojaliteettiristiriitojen ehkäisemiseksi lapsen kuuleminen sosiaalilautakunnan selvityksen yhteydessä tulisi olla pääsääntö ja lapsen kuuleminen tuomioistuimessa poikkeus.

Vaasan hovioikeudella ei ollut huomautettavaa ehdotukseen siitä, että tuomioistuin voi käyttää asiantuntija-avustajaa apuna kuultaessa lasta tuomioistuimessa. Se totesi, ettei olisi estettä sille, että tuomioistuimen kokoonpanossa voisi olla myös asiantuntijajäsen. Vaasan hovioikeuden mukaan olisi ainakin aiheellista selvittää asiantuntija-avustajien käyttöalan laajentaminen myöhemmin erikseen.

Turun hovioikeus totesi, että ehdotuksessa alle 12-vuotiaan lapsen henkilökohtaisen kuulemisen osalta on asetettu edellytykseksi, että lasta voidaan kuulla vain, jos tämä

on välttämätöntä. Kynnys on asetettu hyvin korkealle. Kun lapset kehittyvät eri tahdissa, tiukan ikärajan asettaminen on myös ongelmallinen. Jos ikäraja halutaan asettaa, tulisi pykälä muotoilla suositukseksi. Pykälän 2 momentin mukaan lapsen kuulemista voidaan tallentaa. Kuuleminen on kuitenkin usein aiheellista suorittaa muualla kuin istuntopöydässä, jolloin tallentamismahdollisuudet ovat rajalliset. Jos kuuleminen tallennetaan tulisi samalla myös pohtia tallenteen julkisuutta. Tallenteella saattaa olla vaikutuksia lapsen läheissuhteisiin ja tallentamiseen liittyy riski siitä, että tallennetta myöhemmin epäasiallisesti käytetään lapsen syyllistämiseen, mikäli oikeudenkäynnin lopputulos ei ole tyydyttänyt jompaakumpaa vanhempaa, isovanhempaa tai muuta läheistä henkilöä. Myös Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksessa CM/Rec(2012)2, section I, para. 8 on kiinnitetty tähän seikkaan huomiota. Hovioikeuden käsityksen mukaan pääsäännöksi tulisi asettaa, ettei kuulemista tallenneta, vaan kuulemisen sisältö selostetaan pääpiirteissään oikeudenkäynnin osapuolille.

Rovaniemen hovioikeuden käsityksen mukaan lähtökohtaisesti on riittävää, että lasta on kuultu sosiaalitoimessa. Hovioikeus katsoo, että jatkossakin lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa tulee suhtautua pidättyvästi ja pysyä nykyisessä oikeuskäytännössä. Joka tapauksessa, kun lasta kuullaan tuomioistuimessa, sen pitäisi pääsääntöisesti tapahtua muissa tiloissa kuin tuomioistuimen tiloissa, mieluiten lapsen luonnollisessa ympäristössä. Esityksen mukaan tuomioistuimella olisi mahdollisuus käyttää lapsen kuulemisessa apuna asiantuntija-avustajaa. Sosiaalilautakunnalla on käytännössä tuomioistuinta paremmat mahdollisuudet tavata lasta useammin ja myös esimerkiksi tämän kotiympäristössä ja tätä kautta saavuttaa paremmin luottamuksellinen suhde lapseen. Lapsen kuuleminen tapahtuu muutoinkin parhaiten sosiaalitoimen selvityksen laatimisen yhteydessä. Esityksessä ei ole lainkaan perusteltu sitä, miksi tuomioistuin olisi pätevämpi kuulemaan lasta kuin ammattitaitoiset sosiaalityöntekijät.

Pohjois-Karjalan kärjäoikeuden mukaan lapsen kuulemisen tuomioistuimessa tulisi olla oikeudenkäynnin joutuisuuden tavoitteen takia olla poikkeuksellista. Samaan johtopäätökseen johtaa se, että lapsen etu edellyttää hänen varjelemistaan riitaisen oikeusprosessin osalliseksi joutumiselta. Lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä monimutkaistaa ja hidastaa prosessia. Näin ollen kuulemisen tulisi jatkossakin tapahtua enimmäkseen olosuhdeselvittäjien toimesta.

Keski-Suomen kärjäoikeuden mielestä lapsen osallisuuden vahvistamisen osalta ei ole riittävästi huomioitu lapsipsykologisten tutkimusten tulosta siitä, että toistuvat kuulemiset ovat konfliktiin keskellä olevalle lapselle kuormittavia. Kärjäoikeuden kokemuksen mukaan lapsen kuormittaminen tuomioistuimessa tapahtuvalla kuulemisella ei ole yleensä lapsen edun mukaista. Lapsen ”kuuleminen” ja ”mielipiteen selvittäminen” ovat ongelmallisia juridisia käsitteitä. Kuulemisen sijasta pitäisi puhua ”lapsen kanssa keskustelusta ja kuuntelemisesta” (ks. esim. Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuo-

mioistuinsovittelun seurantaryhmän loppuraportti. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 12/2016 s. 61-78). Lisäksi olennaista on selvittää lapsen todelliset tarpeet ja toiveet oman elämänsä suhteen, ei pelkästään ”mielipidettä”, jolloin on vaara lapsen asettamisesta ratkaisijaksi.

Keski-Suomen kärjäoikeus toteaa edelleen, että tuomareilla ei ole lapsen kanssa keskustelemiseen tarvittavaa koulutusta eikä kokemusta. Tuomareille olisi annettava tähän lapsen kehityspsykologiaan liittyvää koulutusta. Kärjäoikeus piti asiantuntija-avustajan käyttöä tuomioistuimen apuna erittäin ongelmallisena. Sovittelukoulutus ja -kokemus eivät anna pätevyyttä lapsen kanssa keskusteluun. Myös lapsen iällä on vaikutusta siihen, onko järkeä keskustella hänen kanssaan. Mietinnössä ikäkysymystä ei kuitenkaan pohdita. Vielä ongelmallinen kohta on se, miten lapsen kanssa käyty keskustelu, jos sitä ei tallenneta, tiedotetaan vanhemmille. Mitä tapahtuu, jos lapsi ei halua, että hänen kertomansa seikat tai osa niistä kerrotaan vanhemmille? Voiko tuomioistuimelle jäädä ns. salaista tietoa, joka on tuomioistuimen mutta ei asianosaisten tiedossa? Vai onko niin, että lapsi ei voi kieltää kertomiensa seikkojen välittymistä vanhemmille? Tämän pitäisi selvästi käydä laista ilmi.

Varsinais-Suomen kärjäoikeus totesi, että kynnys lapsen kuulemiseen ilman muita henkilöitä tulisi olla matalalla.

Pirkanmaan kärjäoikeus totesi, että muutosehdotus on johdonmukainen lapsen osallistumisoikeuden vahvistamiseksi. Kärjäoikeus viittasi aiempaan lausuntoonsa, jossa se totesi kysymyksen olevan hyvin monitahoinen. Lapsiasioissa lapsi joutuu usein erokriisissään kapeakatseistuneen vanhemman tiedostamattoman tai tiedostetun vaikuttamisen kohteeksi ja lapsi voi joutua kestävämpään tilanteeseen, kun lapsen omaan mielipiteeseen vetoavat vanhemmat asettavat toivonsa siihen, että lapsi itse oikeudessa kertoo tuomarille mielipiteensä (joka vanhemman käsityksen mukaan tietysti on yhteneväinen hänen mielipiteensä kanssa). Pirkanmaan kärjäoikeuden mielestä lapsen kuulemisessa tuomioistuimessa olennaista on varmistaa, että lapsen kuulemisen edellyttämä ammattitaito on olemassa, joko tuomarilla tai muulla henkilöllä, joka lasta oikeudessa kuulee. Käytännössä ongelmana ei niinkään ole ollut lapsen kuuleminen vaan se, miten lapsen kuulemisessa ilmi tulleet seikat ilmaistaan vanhemmalle siten, että siitä ei ole haittaa lapsen ja vanhemman väliselle suhteelle.

Pirkanmaan kärjäoikeus totesi kuulemisen tallentamiseen liittyen olevan oletettavaa, että lapsen tietoisuus siitä, että vanhemmat sellaisenaan kuulevat hänen kertomansa, vaikuttaa siihen, mitä lapsi kertoo. Sama koskee tilannetta, jossa lapsen kertomat seikat selostetaan vanhemmille. Tavoitteena tulisi olla lapsen aito kuuleminen ja siinä esiin tulleiden seikkojen kertominen vanhemmille siten, että siitä ei ole haittaa lapsen ja vanhemman väliselle suhteelle. Kärjäoikeus pitää mahdollisuutta käyttää asiantuntija-

avustajaa apuna hyvänä, hänen kanssaan tuomari voinee myös keskustella siitä, miten lapsen kertomus vanhemmille välitetään.

Espoon kärjäoikeus totesi, että lapsen osallisuuden lisääminen on kärjäoikeuden näkemyksen mukaan huomioitu lakiesityksessä hyvin. Lapsen kuuleminen ei kuitenkaan ole yksiselitteinen asia. Lapsen kuuleminen istunnossa vanhempien ja näiden avustajien läsnä ollessa ei ole lapsen edun mukaista, koska lapset ovat usein vaikeassa lojaliteettiristiriidassa vanhempiensa välissä. Espoon kärjäoikeus piti asiantuntija-avustajan käyttämistä apuna lapsen kanssa keskusteltaessa joissakin tapauksissa hyvänä ajatuksena. Asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa asiantuntijan panos on osoittautunut merkittäväksi. Asiantuntijan osallistuminen mahdollistaa lapsen laadukkaamman kuulemisen ja tämän lisäksi lisää oikeusturvaa, kun tuomari kuulisi lasta yhdessä työparin kanssa. Lapselle tulee kuulemisen yhteydessä kertoa, että hänen kertomuksensa sisältö kerrotaan vanhemmille. Lapsen kannalta voi olla hankalaa, jos hänen kuulemisensa tallennettaisiin ja vanhemmat saisivat sen kuultavakseen. Joka tapauksessa lapsen tulee saada tieto siitä, ettei päätöksenteko asiassa ole hänen vastuullaan.

Vantaan kärjäoikeus totesi säännöksen antavan tuomioistuimelle riittävät mahdollisuudet toteuttaa lapsen kuuleminen asian laatu ja kunkin lapsen yksilölliset tarpeet huomioon ottavalla tavalla. Lapsen kuulemista ilman asiaan osallisten läsnäoloa koskevan momentin Vantaan kärjäoikeus totesi olevan nykyisen käytännön mukainen.

Lapsiasiavaltuutettu piti säännöstä tärkeänä. Se totesi, että kynnyks lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa on asetettu melko korkealle. Lapsiasiavaltuutettu toivoo, että käytännössä myös pienemmillä lapsilla on mahdollisuus esittää omat näkemyksensä suoraan tuomioistuimessa silloin, kun lapsi itse sitä toivoo.

THL esitti, että lapsen mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen tuomioistuimissa ja lastenvalvojalla tulisi olla yhtä ehdoton kuin lastensuojelulaissa: lasta kuullaan aina, ellei lapsen mielipiteen selvittäminen vaaranna lapsen terveyttä ja kehitystä.

Tampereen kaupunki ja Lastenvalvojat ry pitivät lapsen osallisuuden vahvistamista hyvänä periaatteena, mutta tähdensivät sitä, että lasta ei saa rasittaa kohtuuttomasti prosessien eri vaiheissa. Ne korostivat myös kuulemisen tarkoituksenmukaisuuden harkitsemista tapauskohtaisesti.

Espoon kaupunki piti tässä ja muissa lapsen osallisuuden vahvistamista koskevissa pykälissä (4, 8, 11 ja 16 §) käytettyä terminologiaa osin epätarkkana ja epä johdonmukaisena. Lausunnossa viitattiin ensinnäkin termien huoltaja ja vanhempi käyttöön ja toi-

sekseen termeihin kuuleminen, keskusteleminen sekä toiveiden ja mielipiteen selvittäminen. Myös Lastenvalvojat ry pohti, ovatko käytetyt käsitteet riittävän selkeitä ja johdonmukaisia.

Lastensuojelun Keskusliitto kannatti lapsen tuomioistuimessa kuulemisen edellytysten keventämistä. Esitysluonnoksessa ehdotettu mahdollistaa nykyistä paremmin tapauskohtaisen punninnan välillisen ja suoran kuulemisen välillä. Keskusliitto ei näkisi lapsen kannalta ongelmallisena sitäkään, että lasta kuultaisiin pääsääntöisesti suoraan tuomioistuimen ja asiantuntija-avustajan yhteiskokoonpanolla, jolloin lapsen kuuleminen olosuhdeselvityksen yhteydessä jäisi poikkeukseksi. Esitysluonnokseen sisältyvän 12 vuoden ikärajan osalta Lastensuojelun Keskusliitto haluaa tuoda esille, että suurena riskinä lakiin kirjatuihin ikärajoissa on se, että ne asettuvat normiksi. Biologiseen ikään perustuvat ohjeelliset ikärajat lainsäädännössä muodostuvat valitettavan usein käytännön toiminnassa ehdottomiksi ikärajoiksi, jolloin aito yksilöllinen pohdinta siitä, tulisiko lasta kuulla tuomioistuimessa vai ei, jää vähäiselle. Näin on käynyt liiton mukaan juuri lastensuojelulain kohdalla. Ikärajan asettaminen saattaa myös asettaa yli 12-vuotiaan lapsen mielipiteelle kohtuutonta painoarvoa. Lastensuojelun Keskusliitto korosti sitä, että lapsen kertoman merkityksen arviointi edellyttää erityistä osaamista ja perustelee ammattilaisille vaadittavan lisäkoulutuksen tarvetta.

MLL totesi, että ehdotuksessa alle 12-vuotiaan lapsen kuulemiselle asetetaan varsin korkea kynnyks, jolloin siitä voi käytännössä tulla ikäraja, jonka alittavia lapsia ei tuomioistuimessa kuulla. MLL katsoi kuitenkin perustelluksi sen, että lapsen kuuleminen sosiaalitoimen tekemän selvityksen yhteydessä olisi edelleen pääsääntönä. Tämä on perusteltua, koska sosiaalitoimen selvityksen yhteydessä on helpompi toteuttaa lapsiystävällinen kuulemismenettely. Tarvittaessa lasta on kuitenkin voitava kuulla myös tuomioistuimessa, jos lapsi haluaa tulla kuulluksi siellä, eikä kynnystä tule asettaa kuulemiselle liian korkeaksi.

Tutkijatohtori Hannele Tolonen toi esiin sen, että aktiivisen osallistumisen korostamiseen perheasioissa voi liittyä myös kielteisiä piirteitä lapsen ja hänen perhesuhteidensa kannalta ja mainitsi esimerkkinä vaaran painostuksesta. Tolosen mukaan varttuneempien lasten suojelemiseen mahdolliselta paineelta tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Hakalehto & Koulu esittivät yhteisessä lausunnossaan, että 15 a §:n perusteluihin tulee kirjata velvollisuus kertoa lapselle hänen mahdollisuudestaan tulla henkilökohtaisesti kuulluksi tuomioistuimessa. He pitivät säännöksen 1 momentin 12 vuoden ikärajaa ongelmallisena suhteessa lapsen oikeuksien sopimuksen lapsen osallisuutta korostavaan lähtökohtaan, kun säännöksen kriteerit lapsen kuulemiselle ovat huomattavan erilaiset ikärajan eri puolilla. Tarkan ikärajan asettaminen on joka tapauksessa perusteltava lap-

sen oikeuksien velvoitteiden näkökulmasta hyväksyttävällä tavalla. Perus- ja ihmisoikeuden rajoittaminen on mahdollista vain tiettyjen rajoitusedellytysten täytyessä. Lapsen osallisuutta voidaan joutua rajoittamaan esimerkiksi lapsen suojelemiseksi.

Lakimiesliitto ehdotti, että lakipykälässä tulisi tuoda selkeämmin esille, että pääsääntöisesti lapsen kanssa tulee keskustella muualla kuin pääkäsitelyssä. Tuomarin tulisi tavata lasta istuntosalia kodikkaammissa ja pienemmissä tiloissa ja niin, että se tapahtuu valmistelun aikana, ennen varsinaista pääkäsitelyä.

Suomen Psykologiliitto totesi, että kuulemistilanne on aina lapselle kuormittava tilanne ja tuleekin varmistaa, ettei lapselle muodostu kehityksellistä haittaa kuulemisesta oikeudenkäynnin yhteydessä. Miten varmistetaan ja kuka arvioi, ettei lapselle muodostu haittaa? Suositeltavaa olisi, että myös oikeudenkäynnissä käytettäisiin lapsen kasvuun- ja kehitykseen sekä huoltajuuskysymyksiin perehtynyttä asiantuntijaa. Lapsen kuulemisen pitäisi olla lapsen kehitystason mukaista. Olisi syytä varmistaa, että lasta kuulee siihen erikoistunut henkilö noudattaen näyttöön perustuvia menetelmiä ja periaatteita.

Narsistien Uhrien Tuki ry:n mukaan asiantuntija-avustajien käyttäminen tuomioistuimissa lapsen kuulemista varten ei ole toimiva menetelmä. Vieraannutettavan lapsen tunnistaminen vaatii pitkäkestoista selvittämistä. Tuomioistuimissa, lyhyissä keskusteluissa ei tämänlainen kuuntelu ole mahdollista. Korostamme, että lapsen vieraannuttaminen ja manipuloiminen on erittäin yleinen ja vaikeasti tunnistettavissa oleva ilmiö, jonka selvittämiseen tarvitaan juuri tähän erikoistuneet erikoissairaanhoidon lastenpsykiatrit tai -psykologit. Näiden asiantuntijoiden havainnot lasta kuunneltuaan tulee ottaa huomioon tuomioistuinten päätöksissä.

3.3.4 Sosiaalitoimen selvitys (16 §)

Mietinnössä ehdotettiin täsmennettäväksi sosiaalilautakunnalta hankittavaa selvitystä koskevaa pykälää. Siihen ehdotettiin lisättäväksi muun muassa tuomioistuimelle velvollisuus yksilöidä pyyntö ja asettaa sen toimittamiselle määräaika. Lisäksi pykälässä säädettäisiin selvitystä tehtäessä velvollisuus selvittää lapsen oma mielipide ja keskustella tietyin edellytyksin lapsen kanssa henkilökohtaisesti.

Selvityksen laatimiselle asetettavaa määräaika pidettiin yleisesti hyvänä, mutta sen todettiin edellyttävän lisäresursseja sosiaalitoimessa. Osa tuomioistuimista totesi, että ehdotus selvityksen laatimiselle asetettavasta määräajasta vastaa jo nykyisin noudatettua käytäntöä ja on hyvä kirjata lakiin. Kuntaliitto totesi, että määräajan asettaminen ei ole keino tehostaa selvitystyötä, ainakaan selvitykseen vaadittavien resurssien näkökulmasta tarkasteltuna. Selvityksen laatimiseen tarvittavaan aikaan vaikuttavat huomattavassa määrin muut kuin sosiaalitoimen vaikutuspiirissä olevat seikat esim. vanhempien omat aikataulut.

Lausunnoissa korostettiin monin paikoin myös selvityksen merkityksellisyyttä: sen tekemiseen olisi oltava ammattitaitoa, riittävästi resursseja ja yhtenäistä ohjeistusta.

3.3.5 Selvityksen tekijän kuuleminen (16 a §)

Lapsenhuoltolakiin ehdotettiin uutta pykälää sosiaalitoimen selvitysentekijän kuulemisesta. Tuomioistuimien voisi tietyissä tilanteissa kutsua selvityksen tekijän kuultavaksi suulliseen käsittelyyn. Häntä kuultaisiin lapsenhuoltolaissa erityisesti säädettyä kuultavana.

Rovaniemen hovioikeus piti ehdotusta kannatettavana. Ehdotusta ei kannattanut Vaasan hovioikeus. Muut hovioikeudet eivät kommentoineet ehdotusta.

Vaasan hovioikeus perusteli kantaansa sillä, että voimassa oleva sääntely ilmentää riittävällä tavalla selvityksen laatijan puolueettomuutta. Selvitys hankitaan tuomioistuimen aloitteesta ja selvityksen laatijalla on tehtävänsä puolesta velvollisuus toimia asiassa puolueettomasti ja lapsen etua silmällä pitäen. Kuultavaa sitoo OK 17 luvussa säädetty velvollisuus pysyä totuudessa. Hovioikeus ei myöskään pidä todistelua oikeudenkäynnissä koskevien säännösten systematiikan ja selvyiden kannalta johdonmukaisena, että erityislainsäädäntöön perustettaisiin erillinen kuultavien ryhmä ottaen huomioon, että OK 17 luvun yhteydessä kuultavista on juuri luovuttu (HE 46/2014 s. 33). Käytännössä selvityksen laatijan asema oikeudenkäynnissä voi vaihdella sen mukaan, mistä häntä kulloinkin kyseessä olevassa tapauksessa kuullaan. Teemasta riippuen hän voi olla todistaja tai asiantuntija.

Keski-Suomen kärjäoikeus ei pitänyt perusteltuna, että selvityksen tekijän rooli muutetaan kuultavaksi. Kärjäoikeuden mukaan tälläkin hetkellä olosuhdeselvitysentekijä kuullaan istunnossa, mikäli se on tarpeen. Selvityksen tekijä on tällä hetkellä todistaja, eikä todistajakaan edusta osapuolia.

Vantaan kärjäoikeus viittasi OK 17 luvun uudistuksen tavoitteeseen, että jokaista muuta kuin asianosaista voitaisiin kuulla todistajana ja niin sanotuista kuultavista luovuttaisiin. Kärjäoikeus toteaa, että uudistuksen yhteydessä pohdittiin myös rajanvetoa todistajan ja asianosaisen välillä. Vantaan kärjäoikeuden mukaan ehdotetussa muodossaan kuultavan asema oikeudenkäynnissä jää epäselväksi. Se esittää harkittavaksi, onko riittäviä perusteita erkaannuttaa kuultava todistajasta tai asiantuntijasta poikkeavaan asemaan.

Espoon kärjäoikeuden lausunnossa todettiin jonkin verran hämmennystä aiheuttavan selvityksen tekijän erityinen asema häntä kuultaessa tuomioistuimissa. Mikäli tarkoituksena on, että kuultavan ominaisuudessa selvityksen tekijä on paikalla koko oikeu-

denkäynnin ajan ja saa siten tietoonsa koko oikeudenkäyntimateriaalin, hänen näkökantansa lapsen edun esiintuojana voi olla tärkeä. Tämä toisaalta vie selvityksentekijöidentekijöiden resursseja ja voi siten pidentää selvitysten valmistumisaikoja.

Pirkanmaan kärjäoikeus ei nähnyt huomautettavaa. Muut kärjäoikeudet eivät ottaneet kantaa.

Helsingin kaupunki kannatti ehdotusta. Sen mielestä on tärkeää, että selvityksen tekijän asema huoltoprosessissa muuttuu ja selvityksentekijän rooli on olla asiassa asiantuntija lapsen edun näkökulmasta. Kuulemista koskevilla säännöksillä on myös tärkeä merkitys siihen, että muutos saadaan aikaan. Tampereen kaupunki katsoi, että selvityksen tekijän uudesta roolista olisi tärkeää saada lakiin maininta, ettei selvityksentekijä voi toimia kummankaan vanhemman todistajana, vaan ainoastaan lapsen edun ajajana.

Suomen Psykologiliitto piti selvityksentekijän roolin muutosta hyvänä. On hyvä, että selvityksen tekijää ei kumpikaan osapuolista voi kutsua oikeuteen, vaan hänellä/heillä on oma erillinen roolinsa.

3.3.6 Tuomioistuimen tiedonsaantioikeus (16 b §)

Työryhmä ehdotti uutta säännöstä, jonka mukaan tuomioistuimella olisi oikeus saada poliisilta ja terveydenhoitotoimintaa harjoittavalta toimintayksiköltä ja yksityiseltä palveluntuottajalta salassapitosäännösten estämättä ja maksutta lapsen huoltoa ja tapaa-misoikeutta koskevan asian ratkaisemiseksi välttämättömiä tietoja. Useissa lausunnoissa ehdotusta kannatettiin, koska säännöksen katsottiin nopeuttavan asian käsitte-lyä ja yksinkertaistavan menettelyä.

Rovaniemen hovioikeus ei sinänsä vastustanut ehdotettua säännöstä, mutta katsoi ettei säännös saa merkitä sosiaalilautakunnan tehtävien siirtymistä tuomioistuimelle. Tuomioistuimen oikeus saada tietoja on hyväksyttävää, mutta siitä, että tiedon hankkii tuomioistuin, ei saisi muodostua vakiintunutta käytäntöä. Asian selvittämisen tulee edelleen olla pääsääntöisesti sosiaaliviranomaisen tehtävä ja ammattimaisen selvitystyön tulee tapahtua sosiaalilautakunnassa. Selvitystyön siirtämisellä tuomioistuimille, kuten suorat yhteydenotot poliisiin, ei korjata sitä, että sosiaaliviranomaisella ei ole tarvittavia resursseja selvittää asiaa riittävästi. Toisaalta tuomioistuimillakaan ei ole resursseja tällaiseen selvitystyöhön.

Keski-Suomen kärjäoikeus katsoi, että pääsääntönä tulee edelleen olla tietojenkerääminen olosuhdeselvityksessä. Se myös vastusti ja kyseenalaisti säännöksen perusteluissa tuomioistuimelle asetettua velvollisuutta perustella ja yksilöidä pyyntönsä. Myös Suomen Asianajajaliitto korosti olosuhdeselvityksen tärkeyttä ja totesi vaarana olevan,

että selvitykset tulevat vähitellen jäämään marginaaliin ja niitä pyydetään vain poikkeuksellisesti, jos sosiaalitoimen puolella ei pystytä lainkaan lisäämään resursseja selvitysten tekemiseen tuomioistuimille.

Sisäministeriön ja Poliisihallituksen lausunnoissa tuotiin esiin huolia ehdotetun säännöksen suhteen. Lausuntojen mukaan tuomioistuimen tiedonsaantioikeus on määritelty melko laajaksi, mutta perustelut ovat melko suppeat, mikä voi johtaa tulkintaongelmiin. Toteutuessaan käytäntö edellyttäisi käytännön työssä joka kerta tapauskohtaista harkintaa, jonka yhteydessä jouduttaisiin ratkaisemaan mikä on kulloisenkin asian kannalta välttämätöntä tietoa. Vaikka tuomioistuin tietojensaantia koskevassa pyynnössään yksilöisikin mahdollisimman tarkasti tarvittavat tiedot ja ilmoittaisi, miksi ne ovat asian ratkaisemiseksi välttämättömiä, niin käsiteltävänä olisi jatkuvasti salaista tietoa, jonka luovuttamisen perusteet vaativat perusteellista harkintaa ja perusteluja, vaikka tietoja voisi luovuttaa salassapitosäännöksen estämättä. Lisäksi jouduttaisiin pohtimaan mikä on esimerkiksi keskeneräisen esitutinnan senhetkisten tietojen merkitys ja suhde mahdolliseen syyteharkintaan, tuomioistuin käsittelyyn ja mahdolliseen tuomioistuimen päätökseen. Kokonaisuus tulisi edellyttämään poliisilta eri vaiheissa myös kattavaa seuranta ja tarkkaa laillisuusvalvontaa.

Lisäksi Poliisihallituksen lausunnon mukaan asiakokonaisuudessa tulee poliisitoimintaan liittyen huomioitavaksi myös tiettyjä uhkatekijöitä, jotka ovat poliisille entuudestaan tuttuja erilaisiin

riitaisiin ja väite vastaan väite asioihin liittyen. Kun tulee tietoisuuteen, että tuomioistuin voisi pyytää asian ratkaisemiseksi välttämättömiä tietoja suoraan poliisilta, niin on yleisen elämän kokemuksen mukaan enemmän kuin ilmeistä, että jossain määrin tulitaisiin tekemään tarkoitushakuisia rikosilmoituksia

ja kotihälytyksiä mustamaalaustarkoituksessa ja oman edun nimissä. Poliisi joutuu siten tekemään työtä myös tahallaan tehtyjen perättömien rikosilmoitusten ja hälytystehtävien kanssa ja sitten poliisia työllistäisi

myös niiden myötä syntyvät tehtävät ja rikokset, kuten kunnianloukkaukset yms. jne. Tämä kaikki lisäisi ja sitoisi osaltaan poliisin resursseja.

Espoon kaupunki totesi ongelmaksi voivan muodostua sen, että tietoja ei pyydetä riittävän yksilöidysti tai että niitä pyynnöstä huolimatta toimitetaan pyydettyä laajemmin. Se viittasi Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuun EOAK/2831/2016, jossa otettiin kantaa selvityksentekijän velvollisuuteen valikoida tuomioistuimelle toimitettavat tiedot "välttämättömyys"-arvioinnin perusteella. Espoon kaupunki pohti, onko tuomioistuimella oikeus tällaiseen valikoimiseen vai onko saatu aineisto liitettävä sellaisenaan osaksi

asiakirja-aineistoa, jolloin arkaluontoiset ja tarpeettomatkin tiedot välittyisivät myös muille asiaan osallisille.

Lapsiasiavaltuutettu ja tutkijatohtori Hannele Tolonen ehdottivat, että säännökseen lisättäisiin myös nimenomainen tiedonsaantioikeus hallintotuomioistuimelta. Myös Helsingin hallinto-oikeus esitti tätä pohdittavaksi.

4 Täytäntöönpanolaki

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain 2 §:ään ehdotettiin lisättäväksi uusi momentti selkeyttämään lapsen vastustuksen arvioinnissa täytäntöönpanotilanteessa huomioon otettavia seikkoja.

Pirkanmaan kärjäoikeus piti ehdotettua täydennystä lapsen tahdon huomioon ottamisesta hyvänä. Kärjäoikeuden mukaan käytännössä lapsen vastustusta on oikeudessa arvioitu näin, mutta on hyvä, että se kirjataan lakiin. Selvyyden vuoksi voisi vielä perusteluissa todeta, että lisättävä momentti koskee kaikkia alaikäisiä lapsia eli myös 12 vuotta täyttäneitä. Nyt perustelut on mahdollista lukea niin, että lisätty momentti on tarkoitettu vain koskemaan 1 momentin toisessa virkkeessä tarkoitettuja alle 12-vuotiaita lapsia. Asia on periaatteellisesti tärkeä, koska tähän pykälään perustunee yleisesti vallalla oleva liian yleistävä käsitys, että 12 vuotta täyttänyt lapsi saa itse päättää asumisestaan ja tapaamisista toisen vanhempansa kanssa.

Myös Espoon kärjäoikeus ja Lapsiasiavaltuutettu totesivat kannattavansa ehdotusta.

HYVE ja ILA esittivät ikärajan poistamista täytäntöönpanolaista tai sen nostamista ainakin 15 vuoteen.

5 Laki lapsen elatuksesta

Lapsen elatuksesta annettuun lakiin ehdotettiin lisättäväksi säännös siitä, että myös vuoroasumistilanteissa lapselle voidaan vahvistaa elatusapu. Ehdotusta pidettiin yleisesti tarpeellisena. Espoon kaupunki esitti kysymyksen, mistä asetelmasta elatusavun arviointi tehdään ja minkä olosuhteiden pohjalta lapsen tarve määritellään, jos elatusavun suorittaja voi jatkossa olla kumpi vanhempi hyvänsä virallisesta asuinpaikasta ja oleskelun kestosta riippumatta.

Vuoroasumistilanteessa määräytyvään elatusapuun liittyen tuotiin esiin elatustukilain 8 §. Tämän säännöksen mukaan lapsella ei ole oikeutta elatustukeen, jos lapsi asuu elatusapua maksavan vanhemman luona. Helsingin kaupunki ja Espoon kaupunki pohtivat elatustuen mahdollisuutta vuoroasumistilanteissa. Lausunnoissa pohdittiin myös, voitaisiinko vanhempien puutteellisen elatuskyvyn tilanteissa elatustuki maksaa molemmille vanhemmille.

Tampereen kaupunki ja Elatusvelvolliset ry toivoivat sen selkeyttämistä, voivatko molemmat vanhemmat edustaa lasta vuoroasumistilanteessa elatussopimuksessa vuoroin lapsen edustajana ja vuoroin elatusvelvollisena.

Vantaan kärjäoikeus piti elatuslain 14 a §:ään ehdotettua säännöstä mahdollisuudesta antaa väliaikais määräys elatusvelvollisuudesta tarpeellisena. Kärjäoikeus nosti esiin tapaukset, joissa on tarve saada väliaikais määräys nopeasti, mutta joissa vastaajan haastaminen kestää kauan. Kärjäoikeuden mukaan ehdoton kuulemisvelvoite ennen väliaikais määräyksen antamista ei vastaa käytännön tarpeita saada väliaikais määräys nopeasti. Myös Tuomariliitto ehdotti mahdollisuutta antaa väliaikais määräys vastapuolta kuulematta tilanteissa, joissa lapsi muutoin jää vaille elatusta ja joissa elatusvelvollisen tavoittaminen kuulemista varten veisi runsaasti aikaa.

Etävanhempien liitto ry ei kannattanut elatuslakiin ehdotettuja muutoksia vuoroasumiseen liittyen.

Useat lausunnonantajat toivoivat oikeusministeriön julkaiseman elatusapuhjeen päivittämistä, erityisesti vuoroasumiseen liittyen. Myös elatusavusta annetun lain uudistusta toivottiin pikaisesti.

6 Lainsäädäntöhankkeen vaikutukset

Lausunnoissa kaivattiin yksityiskohtaisempaa arviointia erityisesti ehdotusten lapsivai-
kutuksista samoin kuin ehdotusten vaikutuksista tuomioistuinkäsittelyihin ja sosiaalivi-
ranomaisen toimintaan ja kustannuksiin.

Useat lausunnonantajat korostivat uudistuksen aiheuttamaa koulutuksen tarvetta eri
toimijoille: tuomareille, sosiaaliviranomaisille, asianajajille, lupalakimiehille ja julkisille
oikeusavustajille.

Useissa lausunnoissa todettiin myös, että oikeudenkäyntien nopeuttamiseen tähtäävät
ehdotukset ovat epärealistisia, jos sosiaalitoimen resursseja ei lisätä.

Vaikutusarviointiin esitettiin myös seuraavia huomioita.

Sisäministeriön ja Poliisihallituksen näkemyksen mukaan ehdotetusta tiedonsaantioi-
keutta koskevasta 16 b §:stä aiheutuu poliisille vuosittain 4 800 tunnin eli 3 henkilötyö-
vuoden lisäys, jos lähtökohdaksi otetaan 1 200 pyyntöä vuosittain ja 4 tunnin työmäärä
kutakin pyyntöä kohti.

Turun hovioikeus totesi, että huoltajan esteellisyydestä ehdotettu säännöstö tulee jon-
kin verran hidastamaan asioiden käsittelyä sekä lisäämään oikeusavusta valtiolle ai-
heutuvia kustannuksia. Ehdotus lapselle läheisen henkilön oikeudesta tehdä hakemus
tapaamisoikeuden vahvistamisesta tuo tuomioistuimiin uuden juttutyyppin, joka on omi-
aan lisäämään lapsen vanhempien oikeudenkäyntikuluja ja ainakin osaksi oikeus-
avusta valtiolle aiheutuvia kustannuksia.

Keski-Suomen kärjäoikeus katsoi, että oikeudenkäynnit eivät vähene, vaan juttuja tu-
lee lisää tapaamisoikeuden laajentamisesta muihin kuin vanhempiin. Eräiden riidatto-
mien asioiden siirtäminen sosiaalitoimeen ei aiheuta säästöjä kuin hyvin vähän, koska
riidattomien asioiden työn määrä on vähäinen. Kärjäoikeus totesi, että monessa kohtaa
mietintöä tuomarin rooli huoltoriidoissa on tehty aktiivisemmaksi kuin ennen (mm. 14 a
ja 16 b §). Kärjäoikeuden mielestä esityksen vaikutukset lapsiin eivät ole niin positiivi-
sia kuin mietinnössä esitetään. Kokonaissäästöt eivät välttämättä tule olemaan suu-
rempia kuin kustannukset. Mietinnössä ei ole riittävästi pohdittu keinoja lieventää van-
hempien välistä konfliktia, mikä viime kädessä on lasten edun mukaista. Kotitalouksien
säästöjä kärjäoikeus pitää erittäin vähäisinä.

Väestörekisterikeskus toi esiin, että ehdotuksesta puuttuvat kokonaan arvio vaikutuksista väestötietojärjestelmään sekä kuntien ja oikeushallinnon tietojärjestelmiin tulevista muutoksista.

Helsingin kaupunki arvioi, että uudistuksen aiheuttama lisätyö sopimusten vahvistamiseen on huomattava. Helsingin kaupungin mukaan lainmuutoksen myötä tulevaa lisätyötä ei kompensoi se, että oikeudenkäyntien yhteydessä tehtävien laajojen selvitysten määrä muutosten johdosta todennäköisesti vähenisi, sillä tuomioistuimissa ratkaistavien lapsiasioiden määrä on erittäin pieni verrattuna sosiaalilautakunnan vahvistamiin sopimuksiin. Myöskään se, että ennen lapsen syntymää tehtyjen huoltosopimusten vahvistaminen lainmuutoksen myötä poistuisi, ei kompensoi lainmuutoksen myötä tulevaa lisätyötä. Helsingin kaupunki piti mahdollisena, että ilman lisäresursseja pääsy lastenvalvojan vastaanotolle pitkittyy verrattuna tämänhetkiseen tilanteeseen.

Tampereen kaupunki samoin kuin Lastenvalvojat ry arvioivat, että ehdotetussa muodossa laki tulisi lisäämään suuressa määrin lastenvalvojien työmäärää sekä muuttamaan lastenvalvojien työkäytäntöjä oleellisesti. Ne viittasivat erityisesti sopimuksen tekemiseen muiden kuin vanhempien kanssa ja lapsen mielipiteen selvittämiseen erityistilanteessa. Ne korostivat lastenvalvojien valtakunnallisen ohjauksen ja koulutuksen tarvetta. Lomakepohjat ja toimivat tietojärjestelmät olisi olennaista saada käyttöön heti lain voimaantullessa. Ne korostivat myös sitä, että kaikki voimassaolevat sopimukset ja päätökset tulee olla valtakunnallisesti saatavilla.

Kuntaliitto katsoi, että ehdotukset tosiasiallisesti laajentavat sosiaalilautakunnan tehtäviä sopimusten vahvistamisessa. Lastenvalvojien työmäärä ja työkäytänteet tulevat muuttumaan oleellisesti. Sopimusten sisältö tulee monipuolistumaan ja monimutkaistumaan. Tällöin on huolehdittava riittävästä voimavaroista, perehdyttämisestä ja kouluttautumisesta laajeneviin työtehtäviin liittyen. Kuntaliitto totesi ehdotusten kokonaisvaikutusten olevan kuntatalouteen olevan suhteellisen pieniä, mutta kaipasi tarkempaa vaikutusten arviointia.

Talentia totesi, että sosiaalilautakunnalle asetettava määräaika selvityksen toimittamisessa edellyttää resurssien vahvistamista kuntien sosiaalitoimissa. Sen mukaan selvitysten viipymisen pääasiallinen syy on ollut sosiaalilautakuntien virkaresurssien riittämättömyys ja alimitoitus.

Hakalehto & Koulu sekä Lapsiasiavaltuutettu pitivät ehdotuksen lapsivaikutusten arviointia varsin niukkana. Erityistä huomiota on kiinnitettävä haavoittuvassa asemassa olevien ja väkivaltaa kokeneiden lasten suojaamiseen.

7 Muita lausunnoissa esiin nostettuja asioita

Useissa lausunnoissa tuotiin esiin tarve uudistaa sosiaalietuuksia ja palveluita koskeva lainsäädäntö, erityisesti suhteessa vuoroasumiseen.

Viranomaisten koulutusta pidettiin tärkeänä. Erityisesti lapsen kuulemiseen katsottiin tarvittavan erityistä osaamista, koulutusta ja perehtymistä.

Miesten tasa-arvo ry, HYVE ja ILA kannattivat terminologian muuttamista niin, että tapaamisoikeuden sijasta käytettäisiin termiä luonaolo.

Lausunnoissa tuotiin esiin tarve tarkistaa myös lapsenhuoltoasioihin liittyviä oikeudenkäyntikulusäännöksiä.

Tutkijatohtori Hannele Tolonen ehdotti lapsenhuoltolakia täydennettäväksi säännöksellä, jonka mukaan asiaa käsittelevä tuomioistuin voi määrätä erillisen henkilön lapsen avuksi ja tueksi huoltoasian tuomioistuinkäsittelyyn, kun tähän on erityistä syytä lapsen edun turvaamiseksi menettelyssä. Erityinen syy voisi aiheutua esimerkiksi asiaan kytkeytyvästä rikos- tai lastensuojeluprosessista taikka muuten esillä olevista riskiväitteistä tai -tekijöistä, joista voi aiheutua etujen ristiriitaa lapsen ja hänen huoltajansa tai vanhempien välille. Henkilön tehtävänä olisi tukea lasta huoltoasiassa, auttaa ymmärtämään menettelyä, auttaa osallistumisessa ja yhteydenpidossa tuomioistuimeen menettelyn eri vaiheissa ja henkilön tulisi voida myös itse lausua asiassa lapsen kanssa keskusteltuaan.

Lapsiasiavaltuutettu piti valitettavana, että lakiehdotukseen ei ole sisällytetty mahdollisuutta määrätä edunvalvojaa lapselle lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevaan oikeudenkäyntiin tietyissä erityistilanteissa. Lapsiasiavaltuutettu viittasi erityisesti tilanteisiin, joissa vanhempien ja/tai lapsen ja sosiaalihuollon työntekijän välillä ei ole riittävää luottamusta tai tilanteessa koetaan selkeää intressiristiriitaa.

Narsistien Uhrien Tuki ry toi esiin, että oikeudenkäyntiä varten määrättävän edunvalvojan nimeämistä mielekkäämpää olisi määrätä lapselle kokonaisvaltainen edunvalvoja etenkin vakavissa kiistatilanteissa. Tällöin hän pystyisi paremmin keskittymään lapsen etuun ja käyttämään apunaan muita asiantuntijoita, etenkin lastenpsykiatreja ja -psykologeja. Kun lapsi saa olla tekemisissä koko prosessin ajan saman edunvalvojan kanssa, se vahvistaa luottamussuhdetta ja edistää lapsen kuulemistä.

Helsingin kärjäoikeus esitti, että sovintoja voitaisiin vahvistaa asiantuntija-avusteisen sovitteluprosessin lisäksi myös oikeudenkäynnissä. Se piti tämänhetkistä oikeusjärjestystä epäjohtonmukaisena kun tämä ei ole mahdollista, vaikka asiantuntija-avusteisessa sovittelussa ja sosiaalitoimessa voidaan vahvistaa sovintoja lapsiasioissa.

Pirkanmaan kärjäoikeus viittasi ongelmiin, joita turvakielto aiheuttaa lapsioikeudenkäynteihin. Se piti toivottavana, että selvennettäisiin sitä, miten oikeudenkäyntimenetelyssä ja ratkaisujen sisällöissä turvakielto kotikuntatiedon osalta tulee ottaa huomioon. Lisäksi se esitti, että uudistuksen yhteydessä kevennettäisiin myös täytäntöönpanosovitteluun liittyvän sovittelun määräämisen kriteereitä.

Liite

Tahot, joilta lausuntoa pyydettiin (lausunnon antaneet merkitty *:llä).

Kaikki lausunnot ovat luettavissa verkko-osoitteessa
<https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=06ed3c8f-5051-426c-8d44-315f17545968>.

Ulkoasiainministeriö*
Valtiovarainministeriö*
Opetus- ja kulttuuriministeriö*
Sisäministeriö (liitteenä myös Poliisihallituksen lausunto)*
Sosiaali- ja terveysministeriö*

Eduskunnan oikeusasiamies*
Valtioneuvoston oikeuskansleri*

Korkein oikeus
Helsingin hovioikeus
Itä-Suomen hovioikeus*
Rovaniemen hovioikeus*
Turun hovioikeus*
Vaasan hovioikeus*

Helsingin hallinto-oikeus*
Itä-Suomen hallinto-oikeus*
Pohjois-Suomen hallinto-oikeus

Espoon kärjäoikeus*
Etelä-Pohjanmaan kärjäoikeus
Etelä-Savon kärjäoikeus*
Helsingin kärjäoikeus*
Kemi-Tornion kärjäoikeus
Keski-Suomen kärjäoikeus*
Pirkanmaan kärjäoikeus*
Pohjois-Karjalan kärjäoikeus*
Päijät-Hämeen kärjäoikeus
Vantaan kärjäoikeus*
Varsinais-Suomen kärjäoikeus*

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri
Kaakkois-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri
Lounais-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri
Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri
Pohjois-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri

Valtakunnanvoudinvirasto

Lapsiasiavaltuutettu*
Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE)*
Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallitus

Itä-Suomen aluehallintovirasto, maistraattien ohjaus- ja kehittämissyksikkö*
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)*
Väestörekisterikeskus (VRK)*

Espoon sosiaali- ja terveystoimi*
Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystoimi (Eksote)*
Helsingin kaupunki/sosiaali- ja terveystoimiala*
Oulun kaupunki/sosiaali- ja perhepalvelut*
Tampereen kaupunki/sosiaali- ja terveystoimi*

Auktorisoidut lakimiehet ry
Elatusvelvollisten liitto ry*
Ensi- ja turvakotien liitto ry*
Etävanhempien liitto ry*
Fasper-hanke/Suomen sovittelufoorumi ry
Isät lasten asiassa ry (ILA)*
Julkiset oikeusavustajat ry
Kaapatut Lapset ry*
Lastensuojelun Keskusliitto ry*
Lastenvalvojat ry*
Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry*
Miessakit ry*
Monika-Naiset liitto ry
Monimuotoiset perheet -verkosto*
Naisjärjestöjen keskusliitto*
Naisten Linja Suomessa ry
NYTKIS ry*
Opetusalan Ammattijärjestö (OAJ)*
Perhehoitoliitto ry*
Sateenkaariperheet ry*
Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry*
Suomen Asianajajaliitto*
Suomen Isovanhemmat ry
Suomen Kuntaliitto*
Suomen lakimiesliitto ry*
Suomen nuorisoyhteistyö - Allianssi ry
Suomen tuomariliitto ry*
Väestöliitto ry*
Yhden vanhemman perheiden liitto ry*

OTT, apulaisprofessori Suvia Hakkala (kanssalausujana)
OTT, yliopistonlehtori Sanna Kumpulainen*
Professori emeritus Markku Helin*
Tutkijatohtori Hannele Tolonen*

Lausuntopyynnön jakelussa mainittujen lisäksi lausunnon oikeusministeriölle toimitti 19 yksityishenkilöä ja seuraavat 12 tahoa:

Amnesty International Suomen osasto
Hyvä erovanhemmuus ry (HYVE)
Kaarinan kaupunki
Kanta-Hämeen alueen ja Akaan kaupungin lastenvalvojat
Kotkan kaupunki
Lapin yliopisto ja VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry
Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin
Miesjärjestöjen keskusliitto ry (MJKL)
Miesten tasa-arvo ry
Narsistien uhrien tuki ry
Suomen Psykologiliitto ry
Professori emerita, OTT Kevät Nousiainen, OTT Merja Pentikäinen, OTM Sini Majlander, OTM, VTM Fanny Pihlström ja OTM, HTK Anna Silventoinen

OIKEUSMINISTERIÖ JUSTITIEMINISTERIET

ISSN 1798-7105 (PDF)
ISBN 978-952-259-689-5 (PDF)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi